

O SYSTÉMU TRESTŮ

MARIE VANDUCHOVÁ

I.

Podstatným prvkem trestní politiky každého státu je vytvoření účelného systému trestů, tedy koncipování takového systému trestů, který je způsobilý účinně chránit společnost před kriminalitou. Protože je však obecně uznáváno, že ne všechno, co se jeví jako účelné, je také oprávněné a spravedlivé, jsou jako měřítko zákonnosti moderních trestních systémů uplatňovány především principy právního státu, princip přiměřenosti trestu závažnosti spáchaného činu a princip humanismu.

Při respektování těchto požadavků podléhají systémy trestů kontinuálnímu vývoji, jehož hlavním smyslem je hledání optimální formy reakce na spáchaný protispolečenský čin, tedy takové reakce, která odpovídá měnícím se společenským potřebám a mínění ve společnosti.

V poslední době lze v trestní politice řady zemí pozorovat dvě vývojové linie významně ovlivňující sankční oblast. První z nich se projevuje omezováním nepodmíněného trestu odnětí svobody a jeho nahrazováním tresty nespojenými s odnětím svobody. K důvodům vedoucím k této orientaci patří nejen tradičně uznávaná rozporuplnost výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody, obecně známé vedlejší negativní účinky uvěznění a jeho nehumánnost, ale i nemožnost sladit výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody s oprávněnými zájmy poškozených a přeplněnost věznic a s tím spojené neúnosné zatížení státních rozpočtů. Uvedená linie je založena na tom, že sankce bez odnětí svobody, pro něž je používán termín alternativní, nejenže nemají negativní účinky nepodmíněného trestu odnětí svobody, ale mají i pro ně specifické pozitivní rysy spočívající v různých možnostech omezení osobní svobody pachatele spojeného s kontrolou a podporou jeho chování. Mezi sankcemi tohoto typu ve většině evropských zemí dominují peněžitý trest, podmíněné odsouzení a zčásti též obecně prospěšné práce.

K této, trestní represí zmírňující, linii lze přiřadit i neformální způsoby vyřízení věci, pronikající do evropských trestních systémů pod vlivem konceptu tzv. restorativní justice¹ zhruba od 80. let minulého století (různé formy odklonu od klasického trest-

¹ Pojem pocházející z angličtiny, který lze přeložit jako obnovující nebo vyrovnávající spravedlnost. Jde o výraz pro označení nového teoretického a právně politického modelu trestní spravedlnosti, který představuje novou cestu k znovunastolení sociálního míru a práva. Není postaven na principech klasického

ního řízení jako je např. narovnání mezi pachatelem a obětí, různé způsoby náhrady škody způsobené trestným činem, resp. zadostiučinění apod.). Na rozdíl od trestů jde o možnosti založené, nikoli na hrozbě, příp. použití státního donucení, ale na myšlence obnovení a zajištění právního pořádku autonomním plněním pachatele. Jinými slovy řečeno, jde o nápravu trestným činem narušeného systému chráněných hodnot dobrovolným sociálně konstruktivním jednáním pachatele.² Jestliže pachatel dobrovolně nahradí škodu způsobenou oběti trestným činem a současně vyvine úsilí o narovnání vzniklého konfliktu, soud může na takové jednání reagovat zastavením trestního stíhání, upuštěním od potrestání nebo zmírněním trestu. Tyto způsoby vyřízení trestních věcí, označované někdy v zahraniční literatuře jako „třetí kolej sankcí“,³ však mohou mít širší dosah než linie sledující omezení nepodmíněného trestu odnětí svobody, neboť umožňují vyhnout se uložení trestu vůbec. V pozadí vzniku těchto postupů stojí zejména úsilí o odbřemenění přetížené trestní justici a snaha o efektivnější ochranu zájmů poškozeného.

Druhá vývojová linie trestní politiky spočívá v zostřování trestních sankcí, které je většinou doprovázeno též zesílenou kriminalizací některých jednání. Za příčiny této tendence je možno označit zejména stoupající kriminalitu a s tím související pocity ohrožení obyvatelstva, zesilované obrovskou medializací kriminálních případů, zvyšující se podíl recidivistů, rozmach organizované kriminality a zvyšující se počet závažných trestných činů. Tato trestně politická reakce se vyvinula především pod vlivem ideologie law and order. I když tento výraz lze přeložit jako „právo a pořádek“, obsahově jde o trestní politiku „tvrdé ruky“. Nověji bývá pro pojmenování této linie často používán název princip „nulové tolerance“, který již její obsah plně vystihuje.⁴

Znaky obou těchto linií se v různé míře projevují v trestní politice většiny zemí. Máme-li obecně hodnotit míru jejich uplatnění v sankční politice států, je možno říci, že ve státech Evropské unie převládá první linie, zatímco v angloamerických právních systémech – především v USA – je určující linie druhá.

Ovšem poslední vývoj naznačuje, že i v některých členských státech Evropské unie, a to zejména těch, které byly v minulosti součástí tzv. socialistického bloku, se těžiště sankční politiky přesouvá do linie druhé. Represivní tendence se výrazně promítla do novely maďarského trestního zákona z roku 1998⁵ nebo do nového slovenského trestního zákona.⁶ Pokus o prosazení výrazně represivního zákona měnícího charakter trestního práva ve smyslu odplaty a odstrašení byl učiněn v roce 2001 i v Polsku.⁷

trestního práva, ale naopak poukazuje na jeho deficit. Nutno ovšem poznamenat, že pojem trestní spravedlnosti ve smyslu angloamerického práva u nás není používán.

² Meier, B.-D.: *Strafrechtliche Sanktionen*, Berlin, Heidelberg: Springer Verlag, 2001, s. 309.

³ Tamtéž.

⁴ Nagy, F.: *Die Abschaffung traditioneller und die Einführung neuer Sanktionen in Ungarn*, in: Eser, A., Arnold, J., Trappe, J. (hrsg.): *Strafrechtsentwicklung in Osteuropa*, Schriftenreihe des Max-Planck-Instituts für ausländisches und internationales Strafrecht, Strafrechtliche Forschungsberichte, Herausgegeben von Ulrich Sieber, Band S 103, Berlin: Duncker und Humblot 2005, s. 250.

⁵ Viz dílo cit. v pozn. 4, s. 251.

⁶ Trestní zákon Slovenské republiky č. 300/2005 Z. z.

⁷ Stando-Kawecka, B.: *Strafrecht und Kriminalpolitik in Polen*, in: Eser, A., Arnold, J., Trappe, J. (Hrsg.): *Strafrechtsentwicklung in Osteuropa*, Schriftenreihe des Max-Planck-Instituts für ausländisches und internationales Strafrecht, Strafrechtliche Forschungsberichte, Herausgegeben von Ulrich Sieber, Band S 103, Berlin: Duncker und Humblot 2005, s. 329.

Podobné snahy lze v diskusích, vystoupeních některých politiků a v některých legislativních návrzích zaznamenat i u nás. Jejich dosavadním výsledkem je novela trestního zákona č. 320/2006 Sb., umožňující uložit v některých případech zvlášť nebezpečné recidivy, jejíž spáchání je spojeno s nedbalostním usmrcením, trest doživotí. Orientace trestní politiky postavená výlučně na zotřování trestní represe je nesprávná, jak o tom ostatně svědčí i zkušenosti z totalitního období. Jen vyvážené uplatnění obou linií může umožnit potřebnou diferenciaci a náležité individuální zacházení s pachateli jako nezbytný předpoklad splnění preventivních cílů trestání.

II.

K ujasnění významu obou linií a možností jejich uplatnění v sankčních systémech je potřebné zkoumat historický vývoj trestních systémů.

Nástup linie směřující k omezování nepodmíněného trestu odnětí svobody bývá v naší novější literatuře obvykle spojován s obdobím po druhé světové válce, kdy došlo v západoevropských zemích k vysokému nárůstu kriminality a přeplnění vězeňských zařízení, v důsledku čehož se nápravné působení trestu odnětí svobody stalo značně problematickým.⁸ Nepřipomíná se vždy dostatečně, že počátky tohoto nového směru trestní politiky je třeba hledat mnohem dříve, a to zhruba v poslední čtvrtině 19. století. V té době byl trest odnětí svobody nejrozšířenějším trestem, tvořil pilíř trestního systému a ostatní tresty měly vedle něho význam pouze podřadný. Naděje do něj vkládané se však ukázaly jako liché, neboť bylo shledáno, že tento trest odcizuje odsouzeného svobodnému životu a že pokusy o výchovu ve věznicích často selhávají.⁹ Nejpalčivějším problémem se staly krátkodobé tresty odnětí svobody, které v té době v soudním rozhodování v celoevropském měřítku převládaly. Pro dokreslení je možno uvést např. data z německé praxe v letech 1882 až 1886, v níž byly ukládány téměř výlučně nepodmíněné tresty odnětí svobody a jen v každém 25. takovém případě se jednalo o trest odnětí svobody převyšující jeden rok. Tresty odnětí svobody v délce do tří měsíců v ní byly ukládány téměř v 80 % případů.¹⁰ Podobně např. v Itálii, kde v letech 1893 až 1930 činil podíl trestů odnětí svobody pod jeden rok 72–73 % všech odsouzených. Mezi těmito tresty i tady dominovaly velmi krátké tresty odnětí svobody, např. v roce 1917 dosáhl podíl trestů odnětí svobody v délce do šesti měsíců téměř 70 %.¹¹

Jako první se proti krátkodobým trestům odnětí svobody v té době vyslovil významný německý představitel trestního práva a kriminalistiky Franz von Liszt. Známe je jeho vyjádření, že „krátkodobý trest ve své současné podobě není k ničemu, v podstatě je

⁸ K problematice alternativních trestů (sestavily Marešová, A., Válková, J.), Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1994, s. 3 a násl. Kalvodová, V.: Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí, Acta Universitatis Brunensis Iuridica, No. 260, Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 109.

⁹ Solnař, V.: Systém československého trestního práva. Tresty a ochranná opatření, Praha: Academia, 1979, s. 33.

¹⁰ Dolge, G., Rössner, D.: Auf dem Wege zu einer neuen Sanktion: Vollzug der Freiheitsstrafe als Freizeitstrafe, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 99 (1987), Heft 3, s. 425.

¹¹ Dolcini, E., Paliero, C. E.: Alternativen zur kurzen Freiheitsstrafen in Italien und im Ausland, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 102 (1990), Heft 1, s. 223.

škodlivý. Neodstrašuje, nenapravuje a odsouzeného nakazí.“¹² Jeho závěry, že „krátkodobé tresty nejsou jen neužitečné, nýbrž že škodí právnímu řádu více než plná beztrestnost pachatelů“,¹³ mají do značné míry význam pro pokrokové právníky dodnes.

Na počátku 20. století již odpovídala myšlenka omezování krátkodobých trestů odnětí svobody požadavkům větší části trestněprávní vědy. Podpořily ji i tři mezinárodní sjezdy pořádané organizací Commission internationale (pénale et) pénitentiaire: I. kongres konaný v roce 1872 v Londýně, III. kongres v roce 1885 v Římě a I. zasedání v roce 1890 v Bruselu. Současně s jejím prosazováním došlo k rozsáhlému procesu hledání alternativních trestů, které by krátkodobé tresty odnětí svobody účinně nahradily.

Po nástupu této kriminálně politické orientace se **system alternativních trestů v evropských trestních zákonodárstvích vyvíjel třemi hlavními směry:**¹⁴

Prvním modelem alternativní sankce, který v evropských zákonodárstvích zaujal poměrně rychle pevné postavení, **se stalo podmíněné odsouzení v jeho různých podobách:** ve formě podmíněného odkladu výroku o vině, příp. výroku o trestu, typické pro oblast common law, nebo podmíněného odkladu výkonu trestu (kontinentální model), ve formě jednoduchého odkladu (sursis) nebo odkladu s dohledem (probace). K zavádění této sankce došlo nejdříve v Anglii (1879), poté v Belgii (1888), ve Francii (1891), v Itálii (1904), ve Švédsku (1906) a v dalších zemích.

Druhý model zahrnoval různorodé trestněprávní náhrady nepodmíněného trestu odnětí svobody počínaje domácím vězením přes pokárání až po obecně prospěšné práce. Ucelený katalog těchto sankcí byl obsažen např. již v italském trestním zákoně z roku 1890. Přes poměrně podrobnou úpravu v jednotlivých trestních zákonících se však v té době tyto sankce v aplikační praxi významněji neuplatnily. Omezení krátkodobé tresty odnětí svobody jejich prostřednictvím se podařilo jen nepatrně.

Za třetí model lze označit peněžitý trest, který se nakonec osvědčil jako nejlepší z alternativ krátkodobých trestů odnětí svobody. Uplynula však ještě poměrně dlouhá doba, než se tehdejší prozíravé návrhy Franze von Liszta, v nichž doporučoval přesunout trestání bagatelní kriminality z krátkodobých trestů odnětí svobody výlučně na peněžitý trest,¹⁵ projevíly v konkrétních legislativních výsledcích. „Klasický model“ peněžitého trestu, pro který bylo typické, že byl ukládán nezávisle na hospodářském a majetkovém postavení pachatele, byl totiž pro tento svůj obsah hodnocen jako nezpůsobilý plnit funkci alternativy krátkodobých trestů odnětí svobody. K částečnému překonání tohoto nedostatku došlo např. v Německu až ve 20. letech 20. století, kdy jako kritérium pro ukládání peněžitého trestu bylo zavedeno hodnocení majetkových poměrů pachatele. Dokonalejším se však ukázal systém denních pokut, který byl přijat ve 20. letech 20. století ve Finsku, ve 30. letech ve Švédsku a Dánsku, v 70. letech také v Německu a Rakousku a v 80. letech i ve Francii nebo Portugalsku.¹⁶

¹² Cit. podle Karabec, Z. a kol.: Krátkodobé tresty odnětí svobody, Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000, s. 5.

¹³ von Liszt, F.: Kriminalpolitische Aufgaben (1889–1892), in: Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge, Bd. I., Berlin 1905, s. 340.

¹⁴ Dílo cit. v pozn. 11, s. 224.

¹⁵ Dílo cit. v pozn. 10, s. 383.

¹⁶ Dílo cit. v pozn. 11, s. 235.

Nový rozměr získalo úsilí o potlačení nepodmíněného trestu odnětí svobody v 70. letech 20. století. Impulsem pro intenzivní hledání alternativních trestů byl masový růst kriminality, přeplněnost věznic a zklamání z výsledků ideologie zacházení uplatňované v 60. letech 20. století, která měla zvýšit nápravný účinek nepodmíněného trestu odnětí svobody pomocí rehabilitačních a resocializačních programů.

Alternativní tresty se znovu staly předmětem zájmu mezinárodních organizací, konkrétně OSN a Rady Evropy.¹⁷ Tak 7. kongres OSN konaný v roce 1985 v Miláně přijal rezoluci o redukci vězeňské populace, alternativách uvěznění a sociální integraci pachatelů,¹⁸ v níž byla vyjádřena myšlenka ukládání trestu odnětí svobody jako sankce poslední instance a bylo doporučeno zvýšit úsilí o snižování negativních účinků trestu odnětí svobody a zintenzivnit zkoumání spolehlivých alternativ. Na 8. kongresu OSN konaném v roce 1990 v Havaně bylo k této otázce přijato několik rezolucí a pravidel, z nichž nejvýznamnější jsou Standardní minimální pravidla pro opatření nespojená s odnětím svobody (tzv. Tokijská pravidla), vymezující různé druhy opatření bez odnětí svobody a podmínky jejich aplikace a obsahující výzvu členským zemím OSN k jejich uskutečňování. Výbor ministrů Rady Evropy přijal již v roce 1976 rezoluci č. (76)10 „O některých alternativních opatřeních k trestu odnětí svobody“, která vyzvala vlády členských zemí, aby zkoumaly různé nové alternativy k trestu odnětí svobody, a to z hlediska jejich možného začlenění do právních řádů. V roce 1992 pak bylo tímž orgánem přijato Doporučení R(92)16 k Evropským pravidlům o trestech a opatřeních realizovaných ve společenství,¹⁹ které stanoví vedle evropských standardů pro využívání trestů a opatření ve společenství a limitů pro ochranu lidských práv při jejich realizaci i pravidla chování odborného personálu zajišťujícího výkon těchto sankcí. Nověji byl pokračující význam vytváření, ukládání a zavádění alternativních trestů a opatření zdůrazněn v Doporučení Rec(2000)22 o zdokonalování implementace Evropských pravidel o alternativních trestech a opatřeních,²⁰ kde je obsažena částečná revize Evropských pravidel a rovněž doprovodné zásady pro dosažení účinnějšího využití alternativních trestů a opatření.

V legislativních úpravách jednotlivých zemí došlo především k **dalšímu uvolňování prostoru pro ukládání alternativních trestů** zaváděním ustanovení zdůrazňujících subsidiaritu nepodmíněného trestu odnětí svobody (např. tzv. klauzule ultima ratio v Německu a Rakousku), příp. zvyšováním obecně stanovené dolní hranice trestu odnětí svobody. Na rozdíl od předchozího období, které mělo na zřeteli zejména trestání bagatelní kriminality, počaly být v tomto období hledány účinnější **alternativy aplikovatelné na širší pole kriminality zahrnující i střední kriminalitu**. Při tomto úsilí nelze přehlédnout dva sledované cíle: za prvé, docílit větší variability sankčních možností, která má zajistit příznivější možnosti pro individualizaci trestu, za druhé, docílit zmírnění sankční hladiny tak, aby se výkon nepodmíněného trestu odně-

¹⁷ Srov. blíže Kalvodová, V.: dílo cit. v pozn. 3, s. 110 a násled.

¹⁸ Rezoluce č. 16 "Reduction of the prison population, alternatives to imprisonment and social integration of offenders".

¹⁹ Text doporučení (přel. Válková, J.) in: K problematice alternativních trestů (sestavily Marešová, A., Válková, J.), Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1994, s. 66 a násled.

²⁰ Text doporučení a zprávy k němu viz Zdokonalování implementace Evropských pravidel o alternativních trestech a opatřeních (překlad: I.T.C. Jan Žižka), Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003.

tí svobody stal nejen v oblasti bagatelní kriminality, ale i v oblasti střední kriminality vzácnou výjimkou.²¹ K dosažení větší efektivity alternativních sankcí je rozvíjena sociální práce v justici, jejíž podstatou je realizace účinného dohledu a kontroly prostřednictvím profesionální služby i zástupců laické veřejnosti.

Máme-li se pokusit zobecnit hlavní změny v trestních systémech v tomto období, je možno říci, že vedle utváření a dalšího propracování jednotlivých forem podmíněného odsouzení a peněžitého trestu jako již osvědčených tradičních alternativ se soustředila pozornost zákonodárců jednotlivých zemí především na **zavádění trestu obecně prospěšných prací**.

Ačkoli počátky tohoto trestu lze objevit již ve středověku (jako „Arbeitsstrafe“ ve Švýcarsku a v Německu) a znovu je možno je zaznamenat v právních úpravách řady zemí po mezinárodních penologických kongresech 19. století, současné vítězné tažení trestu obecně prospěšných prací lze datovat od jeho zavedení ve Velké Británii na počátku 70. let 20. století.²² K hlavním důvodům jeho úspěchu patří tyto jeho přednosti.²³ Především jde o trest, který získal charakter probační ambulantní sankce založené na konceptu resocializace. Je vhodným trestem pro trestní politiku orientovanou na sankce realizované ve společnosti. Pozitivně je hodnoceno rovněž to, že obecně prospěšné práce mohou být formou uskutečnění modelu restorativní justice, pro který je typické, že se neomezuje jen na finanční odškodnění, ale usiluje o dosažení sociálního smíru. K nástupu obecně prospěšných prací nepochybně přispěl rozvoj sociální práce a sociální pedagogiky v 60. letech 20. století, v důsledku kterého mohla být pro jejich výkon vytvořena patřičná infrastruktura. V neposlední řadě byl zájem o tento trest podmíněn i zvýšenou potřebou hledat alternativu náhradního trestu odnětí svobody pro případy nevykonaného peněžitého trestu. V současné době jsou obecně prospěšné práce v různých podobách (jako samostatný alternativní trest, jako náhradní instrument pro zaplacení peněžitého trestu apod.) součástí sankčních systémů většiny evropských zemí.

Druhý významný vývojový proud v trestních systémech představuje **tvorba různých druhů sankcí částečně odnímajících osobní svobodu**. Jejich podstatou není eliminace odnětí svobody, ale zmírnění detenčního charakteru krátkodobých trestů odnětí svobody. Nejde tedy o alternativy trestu odnětí svobody v pravém slova smyslu, ale alternativy v jejich širokém pojetí. Patří k nim zejména vikendové tresty, uplatňované např. Belgie, v Německu, Nizozemí nebo Švýcarsku, dále tresty vykonávané v průběhu stanovené doby po několika částech (např. Belgie), tresty ukládané jako částečně podmíněné, umožňující kombinovat výkon trestu a podmíněné odsouzení (např. Belgie, Dánsko, Francie, Nizozemí, Rakousko, Švýcarsko), částečná detence, představující trest odnětí svobody vykonávaný v tzv. režimu polosvobody (např. Belgie, Francie, Itálie, Nizozemí, Švýcarsko) a trest domácího vězení (např. Švédsko).

Konečně třetí zásadní změna, nepřímo ovlivňující uplatňování tradičních trestněprávních sankčních systémů, spočívá v postupném vytváření již výše zmiňovaných

²¹ Weigend, T.: Sanktionen ohne Freiheitsentzug, Goldammers Archiv für Strafrecht, 1992, s. 347.

²² Zákonná úprava v Anglii a Walesu pochází z roku 1972, ve Skotsku z roku 1978.

²³ Blíže viz Jung, H.: Sanktionensysteme und Menschenrechte, Schweizerische kriminologische Untersuchungen, Band 5, Bern, Stuttgart, Wien: Haupt, 1992, s. 166 a násl.

opatření depenalizačního charakteru, koncipovaných na podkladě myšlenek tzv. restorativní justice.

Snahy o vytvoření restorativní justice vycházejí z názoru, že tradiční trestní politika vyčerpala své možnosti, není schopna zabránit dalšímu vzestupu kriminality, řešit narůstající problémy trestní justice, zejména enormní zatížení soudů, nízkou účinnost trestů, nedostatečnou ochranu oběti aj. Představy o restorativní justici proto přicházejí s požadavkem na omezování pravomoci státu při řešení trestních věcí a posílení role přímých účastníků, tedy pachatelů a obětí, při řešení těchto konfliktů a jejich následků.²⁴ Jinými slovy řečeno má být dosaženo repersonalizace trestního práva a reintegrace oběti do trestního procesu.²⁵

Model restorativní justice tedy podstatným způsobem mění úkoly trestního práva. V tradičním trestním právu jde o ochranu právních statků, na jejichž ohrožení nebo porušení je reagováno státním donucením. Trestem je demonstrována platnost trestněprávních norem jak pro pachatele, tak pro společnost. Poškozený v tradičním trestním právu nehraje žádnou významnou roli. Jeho zájmy jsou vnímány pouze jako porušení právních statků. Poškozený je pouze předmětem trestného činu, na němž je abstraktní hodnota právního statku konkretizována.

Podle restorativní justice nespočívají úkoly trestního práva primárně v ochraně právních statků, ale v ochraně konkrétních zájmů a požadavků poškozeného a jeho blízkých. Jde jí o širokou ochranu oběti před fyzickými, psychickými a sociálními následky, která má zabránit její další viktimizaci. Vedle náhrady materiální škody má být dosaženo i kompenzace imateriálních následků a má dojít i k projednání pachatelova dalšího chování. Pachatel i poškozený mají být aktivními účastníky obnovení společenského pořádku. Důležitým prvkem řešení konfliktu má být omluva pachatele oběti.²⁶

Koncept restorativní justice, šířící se do Evropy z USA zhruba od 80. let 20. století, ovlivňuje legislativní úpravy jednotlivých zemí v různé míře, takže některé země mají trestní justici „více restorativní“ a některé méně.²⁷ Také teorií není zatím koncept restorativní justice přijímán zcela jednoznačně.²⁸ Někteří vidí v přílišném uvolnění nebo opuštění klasických zásad trestního práva a trestního procesu nebezpečí pro ochranu základních lidských práv a svobod a pro ochranu společnosti. Je namítáno, že značná část pachatelů nepochopí podstatu restorativní justice a její projevy bude vnímat jako projevy určité slabosti nebo bezradnosti společnosti. Zpochybňována bývá i reálnost požadavku na dosažení úplného obnovení vztahů narušených trestným činem. Rovněž je namítáno, že v systému restorativní justice lze řešit jen méně závažné případy trestné činnosti a že proto jde jen o malý přínos k omezení nepodmíněného trestu odnětí svobody, neboť v této oblasti se uplatňuje peněžitý trest a podmíněné odsouzení. Vytý-

²⁴ Karabec, Z.: Koncept restorativní justice, in: Karabec, Z. (ed.): Restorativní justice: Sborník příspěvků a dokumentů, Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, s. 8-9.

²⁵ Meier, B.-D.: Restorative Justice – Bericht über Deutschland, in: Schöch, H., Jehle, J.-M.: Angewandte Kriminologie zwischen Freiheit und Sicherheit, Neue Kriminologische Schriftenreihe, Band 109, Monchengladbach: Forum Verlag Godesberg, 2004, s. 415.

²⁶ Dílo cit. v pozn. 25, s. 421 a násl.

²⁷ Dílo cit. v pozn. 24, s. 8.

²⁸ Podrobněji viz např. dílo cit. v pozn. 24 a 25. Viz též Miklau, R.: Restorative Justice – Bericht über Österreich, in: Schöch, H., Jehle, J.-M.: Angewandte Kriminologie zwischen Freiheit und Sicherheit, Neue Kriminologische Schriftenreihe, Band 109, Monchengladbach: Forum Verlag Godesberg, 2004, s. 435.

káno je též to, že se dosud nepodařilo dostatečně propracovat teoretický základ těchto nových trestněprávních řešení a že tudíž jejich právní povaha není pojímána jednotně. V německé trestněprávní nauce jsou např. chápána buď jako třetí kolej sankčního systému, nebo jako samostatný prostředek reakce na trestný čin, který tvoří nejnižší stupeň trestněprávního donucení.²⁹ Jiní naopak restorativní přístupy nekriticky favorizují, a to i tam, kde je na místě klasická reakce na spáchaný trestný čin.

Přes různorodé postoje k zavádění prvků restorativní justice nelze popřít, že tyto prvky jsou přínosem ke zmírnění trestních sankcí, neboť rozšiřují paletu trestněprávních reakcí na spáchaný trestný čin a tím přispívají k prodloužení pomyslných stupňů, na jejichž konci je nepodmíněný trest odnětí svobody. Utváření různých forem odklonů je tedy nepřímým přínosem k potlačení trestu odnětí svobody. Nelze ale podceňovat ani sociálně konstruktivní změnu znamenající průlom do tradičních trestněprávních principů, neboť upuštění od retrospektivně zaměřené represivní reakce na porušení práva a orientace na odstranění následků činu, náhradu škody, usmíření s obětí a obnovu narušených vztahů prohlubuje humanizaci trestního práva.

Z uvedeného přehledu je zřejmé, že **boj proti krátkodobým nepodmíněným trestům odnětí svobody má v evropské kriminální politice centrální postavení.** Tento trend je ověřen dlouholetými zkušenostmi a je ho zapotřebí nadále rozvíjet utvářením dalších alternativních sankcí a rozšiřováním prostoru pro jejich uplatnění.

Požadavky veřejnosti na dosažení větší bezpečnosti stupňováním trestní represe by v žádném případě neměly vést k odklonu od tohoto trendu. Veřejnost většinou očekává „krátký proces“ s pachatelem a inklinuje k tomu, aby její bezpečnost byla zajištěna dlouhodobým vězněním pachatele. Připustit pachatelovo případné propuštění je ochotna pouze v případě vyloučení jakýchkoli bezpečnostních rizik. Současně však očekává, že její ochrany bude dosaženo, aniž by ji to výrazněji finančně zatížilo. Podobným postojům však nemůže kriminální politika vyhovět, neboť v nich jsou obsaženy dva požadavky, které nejsou zároveň splnitelné – požadavek větší bezpečnosti dosahovaný dlouhodobým vězněním pachatelů a požadavek finanční nenáročnosti. Výrazně represivní zaměření kriminální politiky je pro mnohé nedostatky tkvící v povaze nepodmíněného trestu odnětí svobody nesprávné a ve svých výsledcích kontraproduktivní, a problematické je i proto, že naráží na fiskální hranice. Pokusit se redukovat kriminální rizika cestou dalšího zvyšování kvóty uvězněných by bylo možné jen za cenu obrovských investic do justičního systému a do vězeňství.

Přijatelné řešení je tedy možné pouze cestou další diferenciaci současného trestního systému. Při reformních změnách je třeba diferencovat mezi rozdílnými skupinami pachatelů, které vyžadují užití zcela odlišných sankčních koncepcí. Finančně náročné nepodmíněné tresty odnětí svobody je zapotřebí využívat jen u velmi úzké skupiny narušených pachatelů závažných trestných činů. Takové diferencované sankcionování se odráží např. v německé trestněprávní úpravě. V současné době již v ní lze zřetelně odlišit – při nezbytném zjednodušení – zhruba tři skupiny pachatelů s odlišně orientovanými sankcemi.³⁰ První skupinu tvoří prvopachatelé a pachatelé bagatelních

²⁹ Fehl, E.: *Monetarische Sanktionen im deutschen Rechtssystem*, Frankfurt am Main: Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2002, s. 158.

³⁰ Srov. Meier, B.-D.: *Strafrechtliche Sanktionen*, Berlin, Heidelberg: Springer Verlag, 2001, s. 348–349.

restných činů, vůči nimž mají přicházet v úvahu alternativní sankce, tedy sankce nespojené s odnětím svobody, nebo využití principu oportunity spolu s různými formami odklonů. Druhou skupinu tvoří racionálně jednající pachatelé dopouštějící se různých forem organizované kriminality, kteří mají být postihováni především citelnými sankcemi na majetku.³¹ A konečně třetí skupinu tvoří nebezpeční pachatelé sexuálních a násilných restných činů, u nichž je nezbytné uplatňovat dlouhodobé resty odnětí svobody, příp. detenci a při propuštění dlouhodobý dohled.³²

Další zdokonalování alternativních sankcí by mělo umožnit aplikovat tyto sankce ve větší míře nejen v oblasti malé, ale i střední kriminality, aniž by to bylo pachateli pocítováno jako ústupek z dosavadní úrovně restního postihu. Jen tak se podaří snížit zatížení vězeňského systému a vytvořit prostor pro náležité dlouhodobé vězeňské zacházení s omezenou skupinou velmi nebezpečných pachatelů.

III.

Podívejme se nyní na konkrétní podobu některých restních systémů a způsob jejich uplatňování v restněprávní praxi vybraných zemích.

Na prvním místě půjde o **německý systém restů**, v němž jsou klasicky rozlišovány resty hlavní a vedlejší a jehož ústředními resty jsou dva resty hlavní, a to peněžitý rest a rest odnětí svobody. Peněžitý rest je v něm zásadně určen nejen pro malou, ale i střední kriminalitu. Rest odnětí svobody jako nejtěžší rest v dnešním německém restním zákoně je upraven buď jako časově omezený nebo jako doživotní. Další diferenciace restu odnětí svobody vyplývá z toho, že výkon tohoto restu může být stanoven buď nepodmíněně nebo může být podmíněně odložen. Možnost podmíněného odkladu výkonu restu se připouští také pro peněžitý rest, a to ve formě výstrahy s výhradou restu. Německá právní úprava ani nauka však uvedenou sankční alternativu nezahrnují mezi resty v pravém slova smyslu.³³ Za vedlejší rest zákon výslovně prohlašuje zákaz řízení, povahu vedlejšího restu má i rest na majetku. Oba tyto resty nemohou být uloženy samostatně, ale pouze v kombinaci s restem hlavním. V rámci restů jsou upraveny též vedlejší následky, kterými jsou ztráta způsobilosti k úřadu, volitelnosti a hlasovacího práva. Německý restní zákon zná rovněž upuštění od restu, při kterém se soud spokojí s výrokem o vině a pachatele nepostihne žádnou újmou.

Dnešní podoba německého restního systému byla podstatným způsobem ovlivněna zejména dvěma reformami z roku 1969, které byly orientovány na jeho celkovou modernizaci s cílem dosáhnout omezení nepodmíněných restů odnětí svobody. Jádrem první z nich bylo nahrazení čtyř do té doby existujících druhů restu odnětí svobody jednotným restem, zavedení tzv. klauzule ultima ratio k potlačení krátkodobých restů odnětí svobody, zakotvení nové úpravy podmíněného odsouzení a zavedení možnosti upuštění od potrestání. Druhá novela zvýšila dolní hranici restu odnětí svobody na jeden měsíc, rekonstruovala peněžitý rest podle skandinávského systému

³¹ Zákon k potírání ilegálního obchodu s drogami a jiných forem organizované kriminality z roku 1992.

³² Zákon k potírání sexuálních deliktů a jiných nebezpečných restných činů z roku 1998.

³³ Streng, F.: Strafrechtliche Sanktionen, 2. Auflage, Stuttgart, Berlin, Köln: Kohlhammer 2002, s. 55.

denních pokut a zavedla výstrahu s výhradou trestu. Pozdějšími zákonodárnými změnami pak byla uskutečněna další diferenciacie trestního systému pro zvláštní skupiny pachatelů (např. pro pachatele drogově závislé, pro pachatele organizované kriminality nebo pro pachatele sexuálních deliktů).

Německý trestní zákon (StGB) poskytuje velmi široký prostor pro ukládání peněžitého trestu. Tento trest je stanoven u všech přečinů, pokud nejsou ohroženy zvýšenou trestní sazbou odnětí svobody, tedy např. u jednoduchého ublížení na zdraví nebo u jednoduchých majetkových deliktů. Dále přichází v úvahu zásadně u všech trestných činů (i když u nich není zákonem explicitně předvídan), pokud by měl soud vyměřit trest odnětí svobody nižší než šest měsíců (§ 47 odst. 2 StGB). Konečně může být uložen při existenci zvláštních zákonných zmírňovacích důvodů uvedených v § 49 odst. 2 StGB.

Významné je, že je vždy pojímán jako alternativa k trestu odnětí svobody. Nesmí být tedy zásadně ukládán vedle odnětí svobody, ať již v nepodmíněné nebo podmíněné formě. Toto řešení vychází z představy, že při kumulaci těchto trestů existuje nebezpečí, že uložený trest nebude vině přiměřený a že přílišná represe ztěžuje resocializaci pachatele. Německý trestní zákon ovšem umožňuje kombinovat podmíněné odsouzení s finančním postihem jinou cestou. Funkci peněžitého trestu může v těchto případech plnit povinnost zaplatit peněžitou částku ve prospěch obecně prospěšného zařízení nebo ve prospěch státní pokladny, kterou lze ukládat na zkušební dobu podmíněného odsouzení. Výjimku ze zákazu kumulace peněžitého trestu a odnětí svobody představuje případ, kdy se pachatel činem obohatil nebo se pokusil obohatit a kumulace obou trestů je se zřetelem k osobním a hospodářským poměrům pachatele žádoucí (§ 41 StGB).

Peněžitý trest se podle německého trestního zákona ukládá výlučně formou denních sazeb, přičemž pachatel je povinen zaplatit zásadně celou tímto způsobem vyměřenou částku najednou (výjimky stanoví § 42 StGB).³⁴ Za nedobytný peněžitý trest nastupuje náhradní trest odnětí svobody, přičemž jedné denní sazbě odpovídá jeden den odnětí svobody (§ 43 StGB). Alternativou k náhradnímu trestu odnětí svobody jsou obecně prospěšné práce (čl. 293 EGStGB). Právní předpisy jednotlivých spolkových zemí, které obecně prospěšné práce upravují, zpravidla poskytují odsouzenému možnost nahradit jeden den náhradního trestu odnětí svobody šesti hodinami obecně prospěšných prací.

Pro dočasný trest odnětí svobody jsou obecně stanoveny hranice jeho trvání tak, že nejnižší výměra tohoto trestu činí 1 měsíc a nejvyšší 15 let (§ 38 odst. 2 StGB). Tyto hranice nesmí být zásadně překročeny, což platí i pro ukládání trestu při souběhu trestných činů (§ 54 odst. 2 StGB). Pokud jde o krátkodobé tresty odnětí svobody, stanoví jejich výjimečnost ustanovení § 47 StGB (tzv. klauzule ultima ratio), podle kterého trest odnětí svobody kratší než šest měsíců může soud uložit jen tehdy, jestliže vzhledem ke zvláštním okolnostem případu nebo osoby pachatele je uložení trestu odnětí svobody nezbytné k působení na pachatele nebo k ochraně právního řádu.

³⁴ Počet denních sazeb stanoví soud v rozpětí 5 až 360 sazeb (§ 40 odst. 1 StGB), v případě úhrnného trestu je horní hranice tohoto rámce zvýšena na 720 sazeb (§ 54 odst. 2 StGB). Výši jedné sazby stanoví soud s přihlédnutím k osobním a majetkovým poměrům pachatele. Při jejím určení vychází zpravidla z čistého příjmu, který pachatel má nebo mohl mít průměrně za jeden den. Denní sazba činí nejméně jedno a nejvýše pět tisíc € (§ 40 odst. 2 StGB). Vyměřený peněžitý trest se tedy může pohybovat v celkovém rámci od 5 do 1,8 miliónu, příp. při mnohosti trestných činů do 3,6 miliónu €.

K podmíněnému propuštění z výkonu dočasného trestu odnětí svobody dochází zásadně po odpykání dvou třetin uloženého trestu (nejdříve však po dvou měsících), pokud existuje pozitivní prognóza chování odsouzeného po propuštění a jeho souhlas s podmíněným propuštěním (§ 57 odst. 1 StGB). Podmíněné propuštění je však možné také již po polovině výkonu uloženého trestu (nejdříve však po šesti měsících), jestliže jsou splněny podmínky stanovené pro propuštění po dvou třetinách a jde o odsouzeného, který odpykává trest odnětí svobody nepřevyšující dvě léta poprvé, nebo z povahy činu, osobnosti odsouzeného a vývoje jeho chování během výkonu trestu plynou zvláštní okolnosti ospravedlňující propuštění po polovině trestu (§ 57 odst. 2 StGB). Zkušební doba se stanoví v rozmezí dvou až pěti let, nesmí však být kratší než zbytek trestu. Jestliže odsouzený dříve než byl podmíněně propuštěn, odpykal nejméně jeden rok uloženého trestu, podrobí ho soud po dobu trvání zkušební lhůty nebo její části zpravidla dohledu a vedení probačního úředníka (§ 57 StGB).

Doživotní trest, který může být uložen pouze za nejtěžší kriminalitu, je zákonem předvídan buď jako jediná možná sankce (za vraždu podle § 211 StGB, genocidium podle § 220a StGB) nebo jako alternativa časově ohraničeného trestu odnětí svobody (za velezradu, zabití, loupež s následkem smrti aj.). Při existenci zvláštních zmírňovacích důvodů však nastupuje místo doživotního trestu dočasný trest odnětí svobody, který je možno snížit až na tři léta (§ 49 odst. 1 StGB). Podmíněné propuštění z trestu odnětí svobody na doživotí je možné po patnácti letech, přičemž zkušební doba činí pět let (§ 57a StGB). Ve většině případů dochází k podmíněnému propuštění po odpykání 15 až 19 let, část odsouzených je na základě milosti propuštěna již před hranicí 15 let.³⁵

Výkon trestu odnětí svobody až na dvě léta může být podmíněně odložen (§ 56 StGB). Podmínky pro odklad výkonu trestu jsou stanoveny rozdílně v závislosti na délce odkládaného trestu. Při odsouzení k trestu odnětí svobody pod šest měsíců soud odloží výkon trestu odnětí svobody, lze-li očekávat, že odsouzenému bude již samo odsouzení výstrahou a že v budoucnu i bez působení trestu již nespáchá žádné trestné činy. U trestu odnětí svobody od šesti měsíců do jednoho roku je podmíněný odklad jeho výkonu přípustný rovněž při existenci uvedené pozitivní prognózy, pokud ochrana právního řádu nevyžaduje výkon trestu. Za předpokladu pozitivní prognózy dalšího chování odsouzeného lze odložit i výkon trestu od jednoho roku do dvou let, avšak jen tehdy, pokud při celkovém hodnocení činu a osobnosti odsouzeného existují zvláštní okolnosti toto rozhodnutí odůvodňující. Zkušební doba podmíněného odkladu musí trvat nejméně dva a nejvýše pět let (§ 56a StGB). Na zkušební dobu může soud odsouzenému uložit povinnosti, které mají sloužit zadostiučinění za spáchané bezprávi (§ 56b StGB). Přípustnými povinnostmi jsou povinnost odsouzeného podle svých sil nahradit škodu způsobenou trestným činem, zaplatit peněžitou částku ve prospěch obecně prospěšného zařízení, vykonat obecně prospěšné práce nebo zaplatit peněžitou částku ve prospěch státní pokladny. Ke speciálně preventivnímu účelu –

³⁵ Weber, H.-M.: Die Abschaffung der lebenslangen Freiheitsstrafe. Für eine Durchsetzung des Verfassungsanspruchs, Baden-Baden: Nomos, 1999, s. 57.

pomoci odsouzenému, aby již nespáchal další trestné činy – může soud odsouzenému udělit pokyny, z nichž přicházejí v úvahu například příkazy vztahující se k pobytu, práci nebo volnému času nebo uspořádání hospodářských poměrů, povinnost hlásit se v určitých lhůtách u soudu nebo jiného orgánu, nestýkat se s určitými osobami, nezaměstnávat je, nevzdělávat nebo jim neposkytovat přístřeší aj. (§ 56c StGB). Za tímž účelem může soud podrobit odsouzeného po zkušební dobu nebo její část dohledu a vedení probačního úředníka. Tuto formu probace má soud použít zpravidla tehdy, jestliže odkládá trest odnětí svobody delší než devět měsíců a odsouzený ještě nedosáhl věku dvaceti sedmi let (§ 56d StGB).

Zákaz řízení (§ 44 StGB) může být uložen pachateli, který byl odsouzen k trestu odnětí svobody nebo peněžitému trestu za trestný čin spáchaný při řízení motorového vozidla nebo v souvislosti s ním nebo spáchaný porušením povinností řidiče motorového vozidla. Spočívá v zákazu řídit v silničním provozu motorová vozidla všeho nebo určitého druhu, a to na dobu jednoho až tří měsíců.

Trest na majetku (§ 43a) je zaměřen na sankcionování speciální skupiny pachatelů, kteří jsou spojeni s organizovanou kriminalitou. Jeho hlavním cílem není odčerpání majetkového prospěchu, ale dosažení obecných cílů trestání. Ačkoli není explicitně označen jako vedlejší trest, může být uložen pouze vedle trestu odnětí svobody vyměřeného buď na doživotí nebo v délce přesahující dvě léta. Spočívá v povinnosti zaplatit peněžitou částku, jejíž výše je ohraničena hodnotou majetku pachatele. Pro případ nedobytnosti tohoto trestu stanoví soud náhradní trest odnětí svobody od jednoho měsíce do dvou let.

Při uložení výstrahy s výhradou trestu (§ 59 StGB) se řízení končí výrokem o vině a výstrahou trestu, ale bez jeho uložení, neboť trest je rozsudkem vyhrazen. To znamená, že trest včetně jeho výměry je v rozsudku sice uveden, ale jeho uložení je na zkušební dobu jednoho až tří let odloženo. Výstraha je určena zejména prvopachatelům a je možno ji aplikovat pouze u peněžitého trestu do sto osmdesáti denních sazeb. Na zkušební dobu je možno pachateli uložit povinnosti a pokyny (§ 59a StGB).

Upuštění od trestu (§ 60 StGB) přichází v úvahu pouze ve velmi omezeném okruhu případů. Podmínkou pro uplatnění tohoto institutu je, že následky činu postihly pachatele a jsou tak těžké, že by uložení trestu bylo očividně chybné. I přesto je upuštění od trestu vyloučeno, pokud by měl být pachateli za jeho čin uložen trest odnětí svobody převyšující jeden rok.

Ztráta způsobilosti k úřadu, volitelnosti a hlasovacího práva je podle německého trestního zákona vedlejším následkem trestného činu (§ 45 StGB). Pokud je pachatel odsouzen za zločin k trestu odnětí svobody nejméně na jeden rok, nastává ze zákona jako jeho vedlejší následek ztráta způsobilosti zastávat veřejné úřady a nabývat práv z veřejných voleb na dobu pěti let. Uvedené způsobilosti může ovšem soud také odejmout na dobu dvou až pěti let, pokud to zákon zvláště stanoví. Odnětí způsobilosti se může uplatnit i ohledně práva volit nebo hlasovat ve veřejných záležitostech.

Vývoj německé sankční politiky uplatňované v posledních desetiletích dokumentuje následující tabulka:

Hlavní tresty uložené podle StGB v letech 1960–2002 (podle počtu odsouzených osob)

	Odsouzení celkem	Nepodmíněný trest odnětí svobody (v %)	Podmíněné odsouzení (v %)	Peněžitý trest (v %)
1960	485 661	19,0	11,8	69,2
1965	505 441	23,0	11,6	65,4
1970	553 692	7,6	8,5	83,9
1975	567 605	6,5	10,2	83,3
1980	599 832	6,0	11,6	82,4
1985	600 798	6,3	12,4	81,3
1990	615 089	5,3	11,4	83,3
1995	683 258	5,2	11,8	83,0
2000	638 893	6,4	13,2	80,3
2002	618 269	6,3	13,9	79,8

Pozn.: 1995, 2000 a 2002: staré spolkové země včetně východního Berlína

Pramen: Meier, B.-D.: *Strafrechtliche Sanktionen*, Berlin, Heidelberg: Springer Verlag, 2001, s. 43. Statistisches Bundesamt, *Rechtspflege, Strafverfolgung, Fachserie 10/Reihe 3*, 2002.

Z tabulky je na první pohled patrné, že v německé soudní praxi jednoznačně dlouhodobě dominuje trest peněžitý. V 60. letech byl ukládán přibližně dvěma třetinám odsouzených a od roku 1970 tvoří více než 80 % všech uložených trestů. K rozšíření peněžitého trestu došlo na úkor nepodmíněného trestu odnětí svobody, který byl výrazně omezen a představuje v celkovém spektru ukládaných trestů řídký jev. Ve srovnání se 60. lety, kdy byl nepodmíněný trest odnětí svobody ukládán zhruba 20 % odsouzených, se od roku 1970 jeho podíl snížil o více než dvě třetiny a podílí se tak na ukládaných trestech 6 %. K této výrazné změně poměru mezi nepodmíněným trestem odnětí svobody a peněžitým trestem došlo v důsledku zásadní reformy trestního systému v roce 1969, jejímž významným prvkem bylo mimo jiné zavedení klauzule ultima ratio. Zbývající prostor ve škále soudy ukládaných trestů vyplňuje podmíněné odsouzení, jehož poměr k nepodmíněnému trestu odnětí svobody se od poloviny 70. let zásadním způsobem nemění a činí přibližně 2:1. Probační dohled ukládaný v rámci podmíněného odsouzení je německou praxí využíván podle odhadů obsažených v literatuře asi ve 25 až 30 % případech.³⁶

Odrázem úrovně trestání uplatňovaného německými soudy je i příznivý index počtu vězňů, který se i přes jeho určitý vzrůst v posledním desetiletí pohybuje pod číslem 100 (např. v roce 1999 činil 84, v roce 2000 i 2005 97).

Ve **finském trestním zákoně**³⁷ (kapitola 6 oddíl 1) jsou rozlišovány tři skupiny trestů: za první, tresty, které jsou obecně platné pro trestně odpovědné pachatele, a dále dvě skupiny trestů určených pro dvě speciální kategorie pachatelů – pro veřejné čini-

³⁶ Kaiser, G.: *Kriminologie*. 3. Auflage, Heidelberg: C. F. Müller, 1996, s. 93, marg. č. 25.

³⁷ Trestní zákon Finska z roku 1889 ve znění změn a doplňků (č.1889/39)

tele a pro vojáky spolu s některými dalšími osobami uvedenými v kapitole 45 finského trestního zákona o vojenských trestných činech. Kromě trestů uvedených v kapitole 6 oddílu 1 umožňuje finský trestní zákon pachateli uložit různé druhy vedlejších sankcí doplňujících trest hlavní, jimiž jsou např. různé formy konfiskace, povinnost k náhradě škody nebo odnětí řidičského oprávnění.³⁸

Do první skupiny trestů patří pokuta uložená ve správním řízení, denní pokuta, podmíněný trest odnětí svobody, veřejně prospěšné práce a nepodmíněný trest odnětí svobody. Zvláštní tresty pro veřejné činitele, jejichž okruh je vymezen v kapitole 2 oddílu 12 finského trestního zákona, zahrnují kromě trestů obecné povahy (pokuty a odnětí svobody) též zvláštní tresty spočívající v napomenutí a propuštění z funkce. Vojákům a dalším osobám uvedeným v kapitole 45 jsou určeny disciplinární tresty, jimiž se rozumí napomenutí, trest odpykaný v kasárnách, disciplinární pokuta a vazba. Odvolání proti takovému trestu uloženému v kázeňském řízení projednává soud, nejde-li o méně závažné tresty jako je trest odpykaný v kasárnách, plnění mimořádných povinností a napomenutí.³⁹

Pokuta ukládaná ve správním řízení je peněžitým trestem zavedeným do finského trestního práva v roce 1983 (Petty fine Act 1983/66, Fixed Penal Fine Decree 1989/1083). Ukládá se pouze za méně závažné delikty povahy přestupků spáchané v dopravě (na základě zákona the Petty Fines in Traffic Act 1983/68) nebo za znečišťování odpady (na základě oddílu 19 zákona o odpadech – the Vastes Act). Vyměřuje se pevnou částkou, přičemž její maximální výše je stanovena částkou 200 €. Tento trest jsou oprávněny ukládat policejní orgány, avšak na návrh osoby, které byl tento trest uložen, se zabývá případem soud. Tento typ pokuty nelze přeměnit v trest odnětí svobody.⁴⁰

Peněžitý trest ukládaný na základě denních pokut přijalo Finsko v roce 1921, a to jako první evropská země. Denní pokuty se vyměřují v závislosti na závažnosti spáchaného činu v rozpětí od 1 do 120 dnů, resp. v případě ukládání úhrnného trestu do 240 dnů. Výše denní pokuty se určuje s ohledem na měsíční příjem pachatele a jeho majetkové poměry. Finský trestní zákon stanoví jako průměrnou částku jedné denní pokuty jednu šedesátinu průměrného měsíčního příjmu pokutované osoby po odečtení daní a dalších poplatků a pevné srážky na základní potřeby (kapitola 2a oddíl 2 odst. 2). Ovšem soud může vzít v úvahu při určování této částky některé další faktory, např. období nezaměstnanosti, počet dětí apod.⁴¹ Má-li pachatel potíže se zaplacením denní pokuty, může být lhůta stanovená pro její splatnost prodloužena, nebo je pachateli povoleno splácet pokutu ve splátkách (kapitola 6 oddíly 3 a 4 the Enforcement of Sentences Act 1889/39). Jestliže i poté pachatel nedostojí své povinnosti pokutu zaplatit, lze denní pokutu přeměnit v trest odnětí svobody v poměru dvě nezaplacené denní pokuty za jeden den odnětí svobody. V případě přeměny dvou nebo více trestů denních

³⁸ Od roku 1995, kdy byla ve finském trestním zákoně zakotvena trestní odpovědnost právnických osob, jsou součástí sankčního systému též pokuty ukládané právnickým osobám.

³⁹ Joutsen, M.: Systémy trestní justice v Evropě, Finsko, Praha: ÍKSP, 1995 (přel. Válková, J.), s. 34–35.

⁴⁰ Tamtéž. Pellinen, T.: The Finnish system of penal sanctions and its reform, in: Lahti, R., Nuotio, K.: Towards a Total Reform of Finnish Criminal Law and Judicial Procedure, Helsinki: University Helsinki, 1990, s. 160.

⁴¹ Lappi-Seppala, T.: Finland. In: Esser, A., Walther, S.: Wiedergutmachung im Kriminalrecht, Internationale perspektiven, Freiburg im Breisgau: Edition Iuscrim, 1996, s. 334–335.

pokut lze nařídít jeden trest odnětí svobody v trvání nejméně 4 a nejvýše 90 dnů. Přeměněný trest je možno ze zvláštních důvodů zmírnit nebo od jeho uložení upustit (kapitola 2 oddíl 5).⁴²

Denní pokuta může být uložena buď v řádném trestním řízení před soudem, nebo se zřetelem k malé závažnosti činu ve zjednodušeném řízení formou tzv. trestního příkazu.⁴³ Zjednodušené řízení lze uplatnit u trestných činů, za které je možno uložit nejvýše pokutu nebo trest odnětí svobody do 6 měsíců nebo které zakládají pouze porušení policejního nebo municipálního nařízení. Ukládat denní pokuty v takovém řízení jsou oprávněny orgány konající vyšetřování, jimiž jsou obvykle policejní orgány, ale mohou jimi být např. i celní orgány. Trestní příkaz, jímž byla pokuta uložena, musí být potvrzen státním zástupcem. Sankcionovaný je však i přesto oprávněn předložit věc soudu k provedení řádného řízení.⁴⁴

Trest obecně prospěšných prací se stal trvalou součástí finského sankčního systému v roce 1996, avšak ověřován byl již od roku 1991, a to nejprve experimentálně ve vybraných soudních obvodech (zákon 1990/1105, dekret 1990/1259), a od roku 1994 na stanovenou zkušební dobu u všech soudů ve Finsku (zákon 1994/227). Je koncipován jako alternativa nepodmíněného trestu odnětí svobody nahrazující trest odnětí svobody v konkrétní výměře nepřesahující 8 měsíců. Vyměření trestu proto probíhá ve speciální „dvoukrokové“ proceduře. Nejdříve soud rozhodne na základě běžných principů a kritérií o trestu bez přihlídnutí k možnosti uložit trest obecně prospěšných prací, poté jestliže je výsledkem této úvahy nepodmíněný trest odnětí svobody, může jeho uložení za stanovených podmínek nahradit obecně prospěšnými pracemi. K uložení obecně prospěšných prací se vyžaduje souhlas pachatele a musí existovat důvodný předpoklad, že pachatel je skutečně vykoná. Trvání obecně prospěšných prací se pohybuje od 20 do 200 hodin, přičemž při jejich ukládání se jeden den odnětí svobody rovná jedné hodině obecně prospěšných prací.⁴⁵ Trest obecně prospěšných prací spočívá v pravidelném a bezplatném výkonu stanovené práce probíhající pod dohledem Finského sdružení pro probaci a postpenitenciární péči (the Finnish Association for Probation and After – Care) (oddíl 2 a 3 zákona 1990/1105). Pokud pachatel neplní podmínky výkonu trestu obecně prospěšných prací, může jej Sdružení napomenout, a je-li toto porušení závažné, informuje o této skutečnosti státního zástupce. Státní zástupce pak může navrhnout, aby soud přeměnil trest obecně prospěšných prací na nepodmíněný trest odnětí svobody.⁴⁶

Trest odnětí svobody určitého trvání je vymezen obecnou dolní hranicí, která činí 14 dnů a obecnou horní hranicí dosahující 12 let. Takto obecně stanovená maximální doba trvání může být překročena v případě úhrnného trestu, kdy může být vyměřen trest odnětí svobody až na 15 let, a v případě výkonu samostatných trestů, kdy nesmí jejich úhrn přesahovat dobu 20 let. Finský trestní zákon omezuje ukládání trestu odnětí svobody na závažnější případy tím, že stanoví, že nepodmíněný trest odnětí svobo-

⁴² Dílo cit. v pozn. 39, s. 32.

⁴³ The Summary Penal Judgment Act 1993/692.

⁴⁴ Dílo cit. v pozn. 39, s. 18.

⁴⁵ Crime and Criminal Justice in Finland 2005 (Summary), Publikation number 220, Helsinki: The National Research Institute of Legal Policy, s. 456 (www.optula.om.fi).

⁴⁶ Dílo cit. v pozn. 39, s. 33.

dy lze uložit pouze tehdy, vyžaduje-li jeho uložení závažnost trestného činu, zavinění pachatele patrné z trestného činu nebo trestní minulost pachatele. Vedle trestu odnětí svobody určitého trvání zná finské trestní právo i doživotní trest, který je možno uložit výlučně za trestný čin vraždy.

S výjimkou odsouzených, kteří si odpykávají trest odnětí svobody za nezaplacené denní pokuty, mohou být ostatní odsouzení z výkonu trestu odnětí svobody podmíněně propuštěni, a to buď po polovině jeho výkonu (odsouzení, kteří jsou ve výkonu tohoto trestu poprvé), nebo po uplynutí jeho dvou třetin (recidivisté). Společnou podmínkou pro podmíněně propuštění je, že odsouzený vykonal z uloženého trestu nejméně 14 dní. Zkušební doba se zásadně rovná délce zbývajících nevykonaného trestu, avšak musí činit minimálně tři měsíce a nesmí překročit dobu tří let. Nad podmíněně propuštěným lze nařídít dohled. Podmíněně propuštění z doživotního trestu není možné, tito odsouzení mohou být propuštěni pouze na základě milosti udělené prezidentem republiky. V praxi si však doživotně odsouzení odpykají v průměru 10 až 12 let.⁴⁷

Podmíněně odsouzení přichází v úvahu, pokud je pachateli ukládán trest odnětí svobody nepřevyšující dvě léta a zachování obecné úcty k právu nevyžaduje uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody. Zkušební doba podmíněně odsouzení se stanoví v rozmezí jeden až tři léta. Zákon o podmíněném odsouzení⁴⁸ neumožňuje uložit pachateli povinnosti či pokyny a u dospělých odsouzených nepočítá ani s dohledem, který může být nařízen pouze mladistvým a mladým dospělým (do 20 let). Spáchá-li pachatel ve zkušební době nový trestný čin, za který je odsouzen k trestu odnětí svobody, může soud nařídít, že se podmíněný trest zcela nebo zčásti vykoná.

Považuje-li soud podmíněný trest odnětí svobody za nedostatečný, může vedle něho uložit jako doplňující trest pokutu, i když není v sankci za daný trestný čin stanovena. Pokud je podmíněně odložený trest delší než jeden rok, lze vedle něho uložit jako doplňující i trest obecně prospěšných prací v trvání 20 až 90 hodin.

Finský trestní zákon poskytuje široké možnosti pro upuštění od potrestání. Podle kapitoly 3 oddílu 5 může soud upustit od potrestání, jestliže

1. trestný čin se s ohledem na jeho společenskou nebezpečnost nebo na míru zavinění pachatele jeví jako málo závažný,
2. s ohledem na zvláštní okolnosti související se skutkem nebo s pachatelem lze spáchání trestného činu prominout,
3. trest by byl neodůvodněný nebo nepřiměřený, a to se zřetelem k jednání pachatele, kterým se pokusil zabránit nebo eliminovat důsledky trestného činu nebo přispět k jeho objasnění, se zřetelem k jeho osobním poměrům a dalším důsledkům, které by pachatel skutkem přivodil, a opatřením sociální a zdravotní péče,
4. v důsledku rozhodnutí o souběhu trestných činů by trestný čin podstatným způsobem neovlivnil výši uloženého trestu.

Vedle tohoto obecného ustanovení o upuštění od potrestání obsahuje kapitola 50 oddíl 7 zvláštní ustanovení o upuštění od trestního stíhání a potrestání trestných činů souvisejících s užíváním drog. Tento postup přichází v úvahu jednak v případě, když

⁴⁷ Dílo cit. v pozn. 39 s. 39.

⁴⁸ The Conditional Sentence Act (1976/135).

skutek na základě zjištěných okolností nevedl ke snížení obecné úcty k zákonu, a jednak tehdy, když pachatel projeví svůj souhlas s léčením schváleným ministerstvem sociálních věcí a zdravotnictví.⁴⁹

Obraz finské sankční politiky poskytuje následující tabulka:

Tresty ukládané ve Finsku v letech 1970–2004

	1970	1980	1990	1995	2000	2004
Odsouzení celkem	208 441	321 476	462 807	390 747	365 179	413 023
Tresty uložené soudy celkem	57 675	72 282	81 627	61 208	64 403	69 765
– nepodmíněný trest odnětí svobody	10 212	10 326	11 657	6754	8147	8530
– obecně prospěšné práce	–	–	–	2803	3413	3621
– podmíněné odsouzení	5215	14 556	17 428	13 624	13 973	16 165
– denní pokuty	42 248	47 401	52 542	38 027	37 503	39 420
Denní pokuty ukládané trestním příkazem*	150 542	249 006	311 889	277 530	196 156	232 613
– z nich za dopravní přestupky	129 140	189 752	252 239	234 977	ne- vykázáno	ne- vykázáno
Pokuty ve správním řízení**	–	–	69 291	52 009	103 499	109 634
Upuštění od trestního stíhání	–	2003	3417	6361	7483	5249
Upuštění od potrestání	–	1765	1648	1351	1069	1011

* K jejich ukládání jsou oprávněny orgány konající vyšetřování.

** Jedná se o přestupky ukládané policií za dopravní přestupky.

Pramen: Crime and Criminal Justice in Finland 2003(Summary), Research report summaries 2003–2004, Helsinki: The National Research Institute of Legal Policy, s. 422. Crime and Criminal Justice in Finland 2005 (Summary), Publication number 220, Helsinki: The National Research Institute of Legal Policy, s. 455. (www.optula.om.fi)

Základ sankční politiky ve Finsku tvoří pokuty. Tato sankce je dlouhodobě ukládána v drtivé většině případů, počet osob sankcionovaných pokutou překračuje ve všech sledovaných letech 90 % (v roce 1970 činil 93 %, v roce 1980 dokonce 99 %, v roce 2000 95 %). Při posuzování na první pohled extrémně vysokého zastoupení peněžité sankce nutno vzít v úvahu, že ve Finsku patří do oblasti trestního práva i delikty, které jsou v našem právu považovány za správní delikty. Z tohoto důvodu se také zhruba dvě třetiny pokut ukládaných trestním příkazem týkají sankcionování deliktů v dopravě. Avšak i mezi tresty ukládanými soudy představují pokuty většinu (v roce 1970 73 %, v roce 1980 65 % a v roce 2004 57 %). Druhým nejčastěji ukládaným trestem

⁴⁹ Dílo cit. v pozn. 39, s. 31.

je podmíněné odsouzení. Počet podmíněně odsouzených se výrazně zvýšil v 70. letech (z 5000 v roce 1970 na 14 000 v roce 1980), a to mimo jiné v důsledku změn trestní politiky uplatňované při postihu řízení pod vlivem alkoholu v dopravě a při postihu majetkových deliktů, zejména krádeží, u nichž došlo k prosazování sankcí bez odnětí svobody.⁵⁰ Od počátku 80. let činí podíl podmíněných odsouzení zhruba 21 % trestů uložených soudy. Nepodmíněný trest odnětí svobody byl v 70. a 80. letech ukládan ročně v průměru asi 10 000 odsouzeným (14 % odsouzených soudy). Snížení nepodmíněných trestů v dalších letech (na 11 %, resp. 12 % v roce 2004) souvisí se zavedením trestu obecně prospěšných prací, jehož podíl na trestech uložených soudy se pohybuje kolem 5 %.

Zkoumáme-li index počtu vězňů, který je významným ukazatelem hladiny sankční politiky, zjišťujeme, že ve Finsku byl tento index ještě na počátku 60. let ve srovnání s ostatními skandinávskými zeměmi velmi vysoký. Počet vězňů na 100 000 obyvatel dosahoval v roce 1960 154, zatímco ve Švédsku činil 63, v Dánsku 71 a v Norsku 44. Systematickými legislativními reformami, které započaly v průběhu šedesátých let a trvaly až do let devadesátých (redukce penalizace majetkových deliktů a opilství v dopravě, posílení úlohy trestů bez odnětí svobody, zavedení obecně prospěšných prací) se podařilo tento nepříznivý stav zvrátit, takže v roce 1990 byl finský index počtu vězňů srovnatelný s ostatními severskými zeměmi a činil 69, v roce 2000 se dokonce ještě snížil na 55. Vyrovnané, i když o něco vyšší, jsou rovněž údaje o úrovni vězeňské populace v severských zemích z roku 2004 (Finsko 68, Norsko 68, Dánsko 70, Švédsko 78).⁵¹

Francouzský trestní zákoník (CP)⁵² obsahuje komplikovaný sankční systém s bohatou škálou trestů. Jde v podstatě o tři samostatné, ale současně vzájemně propojené systémy, odpovídající třem kategoriím trestných činů – tresty za zločiny (peines criminelles), za přečiny (peines correctionnelles) a za přestupky (peines contraventionnelles). V rámci těchto systémů jsou rozlišovány tresty hlavní a doplňující. Navíc v návaznosti na trestní odpovědnost právnických osob zákon upravuje vedle trestů pro fyzické osoby i tresty pro osoby právnické (čl. 131–37 až 131–49 CP).⁵³

Za zločiny (vražda, znásilnění, ozbrojená loupež apod.) je možno uložit trest káznice nebo věznice odstupňovaný podle maximální doby trvání – na doživotí, nepřevyšující třicet let, nepřevyšující dvacet let a nepřevyšující patnáct. Nejnižší možná výměra káznice nebo věznice činí deset let (čl. 131-1 CP). Vedle těchto trestů se přípouští uložení trestu pokuty a také jednoho nebo několika trestů doplňujících (čl. 131-2 CP).

⁵⁰ Crime and Criminal Justice in Finland 2003 (Summary), Research report summaries 2003–2004, Helsinki: The National Research Institute of Legal Policy, s. 422.

⁵¹ Dílo cit v pozn. 45, s. 453–454, 459–460.

⁵² Code pénal z roku 1992 účinný od 1. března 1994.

⁵³ Za zločiny a přečiny mohou být právnícké osoby trestány těmito tresty: pokuta, zrušení právnícké osoby, zákaz vykonávat profesionální nebo sociální činnost, umístění pod dohled soudní pravomoci, uzavření zařízení nebo podniku, vyloučení z veřejných obchodů, zákaz veřejně pojišťovat, zákaz vystavovat šeky nebo používat platební karty, zabavení věci, zveřejnění rozhodnutí. Za přestupky právnických osob zákon stanoví pokutu a tresty, které zbavují práv nebo omezují práva (zákaz vystavovat šeky nebo používat platební karty, zabavení věci). Uložení uvedených trestů za přestupky nevylučuje aplikaci trestů doplňujících uvedených v čl. 131–43.

System trestů za přečiny obsahuje na prvním místě uvěznění, členěné podle nejvyšší délky do sedmi stupňů, přičemž nejtěžší stupeň představuje vězení nejvýše na deset let a nejmírnější stupeň vězení nejvýše na šest měsíců. Dalšími tresty tohoto systému jsou pokuta, denní pokuta, obecně prospěšné práce, tresty odnímající nebo omezující práva uvedená v čl. 131-6 CP a tresty doplňující uvedené v čl. 131-10 CP.

Pro systém trestů za přečiny je charakteristická celá řada alternativních trestů, jejichž zrod je spojován se zákonem č. 75-624 z roku 1975, který byl přijat v reakci na rozsáhlé vězeňské nepokoje v roce 1974 a který významným způsobem ovlivnil tehdejší sankční politiku. Orientace zákona na nahrazení krátkodobých trestů odnětí svobody se projevila trojím způsobem: především zavedením nových trestů jako alternativ odnětí svobody – zákazu profesionální činnosti, odnětí loveckého oprávnění, odnětí řidičského oprávnění, dále transformací trestů doplňujících na tresty hlavní a konečně rozšířením modalit podmíněného odsouzení a podmíněného odsouzení s dohledem. Tyto změny pak byly převzaty novým trestním zákonem z roku 1994, který navíc přinesl diverzifikaci trestů za přečiny.

Pro krátkodobé tresty odnětí svobody (kratší než šest měsíců) ukládané za přečiny stanoví trestní zákoník směrnici omezující jejich užívání.⁵⁴ Podle čl. 132-19 CP soud může uložit nepodmíněný trest uvěznění pouze poté, když uvede specifické důvody zdůvodňující udělení tohoto trestu.

Pokuta (amende) je jako trest hlavní zásadně uvedena v sankci u všech přečinů spolu s trestem odnětí svobody, v některých případech je však stanovena jako trest jediný (tiskové přečiny). Vzhledem k tomu není ve francouzském trestním právu považována za alternativní trest.⁵⁵ Soudece je při výměře pokuty omezen obecně stanovenou dolní hranicí, která činí podle francouzského trestního řádu (Code de procédure pénale - CPP) 3750 €. Horní hranice není stanovena obecně, ale u jednotlivých přečinů. Pokud zákon stanoví v sankci trest uvěznění i peněžité trest, obvykle se vychází při stanovení horní hranice pokuty z maximální délky uvěznění, přičemž vzájemný vztah obou sankcí je nejčastěji 15 000 € za jeden rok uvěznění. V souladu se zásadou personality trestu se výše pokuty určuje se zřetelem k příjmům a povinnostem pachatele (čl. 132-24 CP). V případě nezaplacení se neukládá náhradní trest uvěznění. Je však možné použít tzv. tělesného donucení (contrainte par corps), což je opatření uvěznění podle čl. 749 a násl. CPP, které lze nařídit, pokud solventní odsouzený po nařízení výkonu pokuty nezplatí dlužnou částku. Toto opatření však nenahrazuje trest pokuty, který musí být vykonán i po uvěznění.

Denní pokuta (jours-amende) je na rozdíl od pokuty (amende) koncipována jako typický alternativní trest. Podle čl. 131-5 CP je proto možno trest denní pokuty uložit, je-li pro přečin stanoven pouze trest uvěznění. Její celkovou výši tvoří součin denní dávky (určené s ohledem na příjmy a povinnosti obviněného v rozmezí od 0,15 do 300 €) a počtu dní (stanovených v závislosti na závažnosti činu do maximální výše 360 dní). Nejvyšší výměra denní pokuty tedy může činit 108 000 €. Celková výše denní

⁵⁴ McKee, J.-Y.: Systémy trestní justice v Evropě a Severní Americe. Francie, Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003 (přel. I. T. C. Žižka, J.), s. 6.

⁵⁵ Poncela, P.: Droit de la peine, Paris: Thémis – droit privé, 2e édition, 2001, s. 127.

pokuty je splatná ve lhůtě, která odpovídá počtu vyslovených denních pokut. Pokud není pokuta zcela nebo zčásti zaplacená, přemění se na trest uvěznění v trvání poloviny nezaplacených denních pokut (čl. 131-25 CP).

Denní pokutu je možno kumulovat s uvězněním, nikoli však s trestem pokuty, trestem obecně prospěšných prací a s tresty spočívajícími v odnětí nebo omezení práv podle čl. 131-6 CP (čl. 131-9 CP).

Trest obecně prospěšných prací (*travail d'intérêt général*) se stal součástí francouzského trestního práva v roce 1983. Je alternativním trestem a nemůže být proto uložen vedle trestu uvěznění, ale ani vedle trestu pokuty a denní pokuty (čl. 131-9 CP). V případě přečinu sankcionovaného trestem uvěznění, může soud odsouzenému nařídít vykonat práci v obecném zájmu po dobu od 40 do 240 hodin, a to bezplatně, ve prospěch veřejnoprávní právnické osoby nebo sdružení pověřeného výkonem prací v obecném zájmu. Lhůta stanovená k výkonu prací nesmí překročit 18 měsíců. Předpokladem uložení je, že obviněný je přítomen jednání a trest obecně prospěšných prací neodmítne (čl. 131-8 CP). Nevykonání trestu obecně prospěšných prací nemá za následek přeměnu na trest uvěznění, ale postihuje se jako přečin poškozování pravomoci trestního soudnictví (čl. 434-42 CP) spojený s trestem uvěznění až na dva roky nebo pokutou do 30 000 €.

Jako tresty alternativní jsou francouzským trestním zákonem – na rozdíl od jiných západoevropských zemí – pojímány i tresty odnímající nebo omezující práva (*peines privatives ou restrictives de droits*) (čl. 131-6 CP). Nemohou být uloženy vedle trestu uvěznění ani trestu obecně prospěšných prací a v některých případech (čl. 131-7 CP) ani vedle pokuty nebo denní pokuty (čl. 131-9 CP). K trestům odnímajícím nebo omezujícím práva patří tresty propadnutí věci (použité nebo určené ke spáchání trestného činu nebo věci, která je jeho produktem, propadnutí zbraně, propadnutí vozidla), tresty spočívající v zákazu různých činností (odnětí řídičského oprávnění, které může být omezeno na řízení mimo profesionální činnost, zákaz řízení určitých motorových vozidel, zrušení řídičského oprávnění bez možnosti žádat o vydání nového oprávnění, zákaz držet nebo nosit zbraň, lovecké činnosti, vydávat šeky a platební karty, zákaz profesní nebo sociální činnosti) a zajištění vozidla na určitou dobu.

Tresty doplňující (*peines complémentaires*) (čl. 131-11 CP) zahrnují široký okruh trestů jako je zákaz, pozbytí, nemožnost výkonu nebo odnětí práva, zajištění nebo propadnutí předmětu, uzavření zařízení nebo vyvěšení soudního rozhodnutí nebo jeho rozšíření tiskem nebo jakýmkoliv prostředkem audiovizuální komunikace (čl. 131-10 CP). Za přečiny mohou být uloženy i jako tresty hlavní, pokud jsou v sankci uvedeny.

Francouzský trestní zákon upravuje celou řadu modalit podmíněného odsouzení. Jde především o tzv. jednoduchý odklad (*sursis simple*), který se může uplatnit nejen u trestu uvěznění, ale také u trestu pokuty, denní pokuty, u trestů odnímajících nebo omezujících práva s výjimkou propadnutí věci a u některých trestů doplňujících (čl. 132-31, 132-34 CP), pokud obviněný nebyl v posledních pěti letech před spácháním činu odsouzen za zločin nebo přečin k trestu káznice nebo uvěznění (čl. 132-30, 132-33 CP). V případě uvěznění lze odložit trest nepřevyšující pět let, přičemž soud

může rozhodnout, že se odklad bude týkat pouze části tohoto trestu (tzv. částečný odklad – *sursis partiel*). Nové odsouzení k trestu uvěznění nebo káznice za čin spáchaný ve lhůtě pěti let od pravomocného rozhodnutí revokuje jednoduchý odklad jakéhokoli trestu. Je-li však pachatel nově odsouzen k jinému trestu než uvěznění nebo káznice, revokuje toto odsouzení pouze odklad jiných trestů, nikoli uvěznění (čl. 132-36 CP).

Ve francouzském trestním právu existují též dvě formy podmíněného odsouzení s dohledem. Klasická forma – tzv. odklad s uložením zkoušky (*sursis avec mise a l'épreuve*) (čl. 132-40 a násl. CP) – přichází v úvahu pouze u trestu uvěznění, který je vysloven na dobu nejvýše pěti let. Je však možná, podobně jako u jednoduchého odkladu, i ve formě částečného odkladu výkonu uvěznění. Během zkušební doby stanovené v rozmezí osmnácti měsíců až tří let je odsouzený povinen se podrobit kontrolním opatřením (dostavit se na předvolání k soudu nebo probačnímu úředníkovi, přijímat návštěvy probačního úředníka, sdělovat mu informace umožňující kontrolu jeho existenčních prostředků a plnění jeho závazků atd.) a soudem uloženým závazkům (např. vykonávat profesní aktivitu či se účastnit profesního vzdělávání, usadit se na soudem určeném místě, podrobit se lékařskému vyšetření, léčbě či péči, prokázat plnění vyživovací povinnosti apod.). Mimoto může odsouzený využívat pomoci sociálního a materiálního charakteru, jejímž účelem je podpořit úsilí odsouzeného o resocializaci.

Druhou formu představuje v roce 1983 zavedený tzv. odklad spojený se závazkem vykonat obecně prospěšnou práci (*sursis assorti de l'obligation d'accomplir un travail d'intérêt général*) (čl. 132-54 a násl. CP), který spočívá v odkladu uvěznění v délce nejvýše pěti let za současného uložení povinnosti vykonat obecně prospěšně práce v rozsahu čtyřiceti až dvě stě čtyřiceti hodin. Podobně jako u odkladu s uložením zkoušky je odsouzený povinen ve lhůtě stanovené soudem vyhovět kontrolním opatřením a plnit soudem uložené závazky.

Za přestupky jakožto nejmírnější kategorii trestných činů (drobné silniční přestupky, tropení nadměrného hluku, napadení apod.) francouzský trestní zákon umožňuje ukládat pouze pokutu a tresty odnímající nebo omezující práva (čl. 131-12 CP).

Maximální výše pokuty je zákonem odstupňována v závislosti na typu přestupku (1. až 5. třídy), s níž je spojena, přičemž u přestupků 5. třídy může být v případě recidivy maximální výše pokuty zvýšena až na dvojnásobek.

Tresty odnímající nebo omezující práva (odnětí řidičského oprávnění, odnětí loveckého oprávnění nebo zákaz vystavovat šeky a používat platební karty, propadnutí věci, která byla použita nebo určena ke spáchání trestného činu nebo byla jeho produktem, propadnutí vozidla a propadnutí zbraně) (čl. 131-14 CP) mohou být uloženy jen za přestupky 5. třídy. Tyto tresty mohou být kumulovány, nepřipouští se však jejich uložení spolu s trestem pokuty (čl. 131-15 CP).

Vedle uvedených trestů lze za přestupky uložit též tresty doplňující, vyjmenované v čl. 131-16 a 131-17 CP. Za podmínek čl. 131-18 CP pak mohou být doplňující tresty uloženy i jako tresty samostatné.

K orientačnímu pohledu na **francouzskou sankční politiku** po přijetí Code pénal z roku 1992 může sloužit následující tabulka:

Hlavní tresty ukládané v letech 1995 až 2001 za zločiny, přečiny a přestupky 5. třídy

	1995	1997	1999	2001
Počet odsouzených celkem	364 064 (100 %)	537 353 (100 %)	570 536 (100 %)	548 746 (100 %)
Káznice	1173 (0,3 %)	1255 (0,2 %)	1602 (0,3 %)	1343 (0,2 %)
– z nich doživotní	34	17	35	37
Uvěznění	87 897 (24 %)	97 149 (18 %)	101 347 (18 %)	96 088 (17 %)
Podmíněné odsouzení k trestu uvěznění	142 126 (39 %)	189 895 (35 %)	186 884 (33 %)	172 672 (31 %)
Pokuta	78 676 (22 %)	162 289 (30 %)	190 420 (33 %)	189 333 (34 %)
Alternativní tresty*	44 975 (12 %)	59 903 (11 %)	60 549 (11 %)	59 534 (11 %)
– z nich odnětí řídičského oprávnění	23 230	31 916	32 883	29 694
– z nich obecně prospěšné práce	11 498	13 250	11 659	9 246

* Termín alternativní tresty (peines alternatives) je v tabulce použit v souladu s francouzským pojetím tohoto pojmu.

Pramen: Les chiffres – clés de la justice, La justice penale, Ministere de la Justice, www.justice.gouv.fr.

Z tabulky je patrné, že ve francouzské soudní praxi jsou nejčastěji ukládanými tresty podmíněné odsouzení k trestu uvěznění a trest pokuty. Celkem jsou jimi sankcionovány přibližně dvě třetiny odsouzených. V roce 1995 činilo podmíněné odsouzení k uvěznění 39 % a trest pokuty 22 % z uložených hlavních trestů, v roce 1999 byl podíl obou trestů na uložených trestech téměř vyrovnaný a v roce 2001 již pokuty zřetelně převyšovaly počet podmíněných odsouzení. V tomto roce trest pokuty představoval více než jednu třetinu z uložených trestů a pokud bychom k němu přičetli i trest denní pokuty, který je zahrnut mezi tresty alternativními, byl by jeho podíl ještě vyšší. Postupná změna vzájemného poměru obou trestů ve prospěch trestu pokuty je nepochybně odrazem ustanovení obsažených v trestním zákoně z roku 1994, doporučujících soudům používat pokutu jako sankci co nejčastěji. Na rostoucím počtu pokut se ovšem rozhodujícím způsobem podílejí pokuty ukládané za přestupky, které tvoří 60 % z celkového počtu uložených pokut (srov. s údaji v následující tabulce).

Zastoupení alternativních trestů ve škále ukládaných trestů je v podstatě konstantní a představuje něco málo přes desetinu uložených trestů. Převažuje mezi nimi odnětí řídičského oprávnění, které tvoří z uložených alternativních trestů více než 50 %. Využití trestu obecně prospěšných prací má navzdory tomu, že francouzský trestní

zákon jeho ukládání podporuje, spíše klesající tendenci. V roce 2001 se tento trest podílel na alternativních trestech jen 15 % a na všech uložených hlavních trestech pouze necelými 2 %. Při posuzování těchto údajů je nutno ovšem přihlížet k tomu, že obecně prospěšné práce jsou ukládány i v rámci podmíněného odsouzení (sursis assorti de l'obligation d'accomplir un travail d'intérêt général) (čl. 132-54 a násl. CP), takže počet trestů obsahujících závazek vykonat obecně prospěšné práce je fakticky dvojnásobný (viz údaje v následující tabulce).

Nepodmíněné tresty odnětí svobody (káznice, uvěznění) jsou ukládány necelé pětině odsouzených. Průměrná délka káznice činí 14 let, průměrná délka uvěznění se pohybuje mezi 8 a 9 měsíci. Úspornému uplatňování nepodmíněných trestů odnětí svobody odpovídá i velmi příznivý index vězňených osob, který činil v roce 2001 78, v roce 2005 88 vězňených osob na 100 000 obyvatel.

S ohledem na kategorizaci trestných činů v Code pénal lze aplikaci trestů nespojených s odnětím svobody nejlépe dokumentovat na statistických datech o trestech ukládaných za přečiny:

Hlavní tresty uložené za přečiny v roce 2001 a 2003 (podle počtu odsouzených)

	2001	2003
Celkem odsouzeno za přečiny	414 175 (100 %)	434 089 (100 %)
Uvěznění celkové nebo s částečným odkladem	93 392 (23 %)	105 910 (24 %)
Podmíněné odsouzení k trestu uvěznění	169 159 (41 %)	190 269 (44 %)
– jednoduchý odklad	115 136 (28 %)	132 078 (30 %)
– s dohledem	45 054 (11 %)	49 369 (11 %)
– s obecně prospěšnými pracemi	8969 (2 %)	8822 (2 %)
Pokuta	74 832 (18 %)	72 524 (17 %)
– pevná nebo s částečným odkladem	66 033 (16 %)	65 387 (15 %)
– uložená podmíněně	8799 (2 %)	7137 (2 %)
Alternativní tresty*	50 161 (12 %)	44 272 (10 %)
– odnětí řídičského oprávnění	22 327 (5 %)	16 820 (4 %)
– zákaz řízení motorových vozidel	2903 (1 %)	2262 (1 %)
– obecně prospěšné práce	8576 (2 %)	9059 (2 %)
– denní pokuty	13 536 (3 %)	12 657 (3 %)
– vyhoštění	1114 (0,5 %)	1957 (0,5 %)
– zákaz vydávání šeků	38 (0 %)	29 (0 %)
– jiné	1667 (0,5 %)	1488 (0,5 %)

* Termín alternativní tresty (peines alternatives) je v tabulce použit v souladu s francouzským pojetím tohoto pojmu.

Při tomto úhlu pohledu je ve francouzské soudní praxi dominantním trestem podmíněné odsouzení k trestu uvěznění (něco málo přes 40 %), přičemž přibližně u dvou ze tří osob odsouzených za přečiny k tomuto trestu je používán jednoduchý odklad. Druhým nejčastěji používaným trestem nespojeným s odnětím svobody v oblasti přečinů jsou pokuty, které byly spolu s denními pokutami ukládány ve sledovaných letech 20 % odsouzených osob. Pokuta ve formě podmíněného odkladu byla uložena zhruba každému osmému odsouzenému k tomuto trestu. V pořadí dalšími nejvíce uplatňovanými tresty jsou odnětí řídičského oprávnění a obecně prospěšné práce. Trestem uvěznění je za přečiny sankcionována necelá čtvrtina odsouzených. Jeho délka se pohybuje kolem sedmi měsíců.

Uvedený rozbor ukazuje, že v trestních systémech zkoumaných zemí má nepodmíněný trest odnětí svobody výrazně subsidiární postavení. Potvrzuje se, že nejvýznamnější místo v trestních systémech zaujímají tradiční alternativní tresty. **Nejosvědčenější alternativou nepodmíněného trestu odnětí svobody je peněžitý trest.** Pro jeho uplatnění jsou v legislativních úpravách dlouhodobě vytvářeny příznivé podmínky (nepřipustnost kumulace s nepodmíněným trestem odnětí svobody, jediný hlavní trest za určité trestné činy, výměra formou denních pokut, možnost podmíněného odkladu apod.) a soudní praxe tyto možnosti bohatě využívá. **Druhým nejčastěji ukládaným trestem je podmíněné odsouzení,** jehož různé modifikace jsou v souvislosti s rozvojem sociální práce zdokonalovány a nově vytvářeny (viz např. francouzská forma podmíněného odsouzení spojeného se závazkem vykonat obecně prospěšnou práci). Z novějších alternativ se v právních úpravách **úspěšně prosazuje trest obecně prospěšných prací,** i když přístup soudní praxe k jeho využití ve zkoumaných zemích je zatím rezervovanější.

IV.

Máme-li posuzovat, jakým způsobem se hlavní tendence evropské sankční politiky promítá do českého trestního práva, je třeba si všimnout alespoň v nejnětější míře historického vývoje systému trestů v České republice.

Ačkoli **rakouský trestní zákon z roku 1852** (trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupech č. 117/1852 ř. z.) platný na území České republiky po vzniku samostatného československého státu v roce 1918 nebyl již v té době zákonem nikterak moderním a stěžejním trestem jeho trestního systému byly různé způsoby trestu odnětí svobody, přesto lze v jeho úpravě najít skromné možnosti pro ukládání trestů nespojených s odnětím svobody jako trestů alternativních. Tento zákon byl založen na tripartici a v souvislosti s tím rozlišoval tresty za zločiny na straně jedné a tresty za přečiny a přestupky na straně druhé. **Za zločiny** byly jako hlavní tresty stanoveny trest smrti a různé formy doživotního nebo dočasného žaláře. Ostatní tresty, pokud bylo jejich uložení za zločiny přípustné, měly povahu trestů vedlejších (počínaje vypovězením ze země a vyhoštěním, přes propadnutí jmění a peněžitý trest až po ztrátu různých práv a povolení). **Za přečiny a přestupky** bylo možno ukládat jako hlavní trest především různé formy vězení, a to zpravidla v délce od 24 hodin až po 6 měsíců, výjimečně i na dobu delší, v řadě případů ale i peněžitý trest a výjimečně též důtku.

Peněžitý trest byl určen rámcovými sazbami, výjimečně i pevnou částkou, v sankci byl stanoven alternativně nebo jako trest jediný. Možnost užití peněžitého trestu rozšiřovalo ustanovení § 260 o právu mimořádné přeměny (za okolností zvláštního zřetele hodných) uloženého trestu vězení na peněžitý trest. Vydatnější užití peněžitého trestu lze pak zaznamenat v pozdějších vedlejších trestních zákonech přijatých v období 1. republiky. Hlediska pro ukládání peněžitého trestu přihlížející k rozdílné citelnosti tohoto trestu nebyla nikterak propracována, pouze zmíněné ustanovení § 260 pamatovalo při přeměně na přiměřenost majetkovým poměrům pachatele. Zprvu různé právní předpisy o ukládání náhradního trestu odnětí svobody za nedobytný peněžitý trest byly sjednoceny zákonem č. 31/1929 Sb. Náhradním trestem byl zásadně trest vězení, který měl být ukládán podle zavinění, přičemž soudce uložil za každých 10 až 100 Kč jeden den trestu odnětí svobody. Doba náhradního trestu nesměla převyšovat meze zákonné sazby trestu odnětí svobody stanoveného na daný čin a pokud byl peněžitý trest uložen vedle trestu odnětí svobody, spolu s ním meze jeho zákonné sazby. Za přestupek nesměl být uložen náhradní trest delší než 14 dnů, za přečin delší než 6 týdnů a za zločin delší než 6 měsíců. Některé zákony té doby ukládaly nebo dovolovaly ukládat ručení za nedobytný peněžitý trest třetím osobám (zpravidla bez rozlišení, tedy i osobám právnickým nebo nepřičetným), např. majiteli tiskařské živnosti, vlastníkovi a vydavateli novin či časopisu, kterými byl spáchán zločin, přečin či přestupek, podnikateli aj.⁵⁶ Pokud ručily tyto osoby, nastupoval náhradní trest teprve tehdy, když nemohl být na těchto osobách vydobyt.

Marginální význam jako náhrada nepodmíněného trestu odnětí svobody měl trest důtky, resp. přísné domluvy, který bylo možno uložit jako trest hlavní jen za několik málo přestupků zlého nakládání při domácí kázní.

Nevelký praktický dosah mělo i tzv. domácí vězení koncipované jako mimořádná alternativa prostého vězení. K přeměně prostého vězení na domácí vězení mohlo dojít, „když trestanec je člověk bezúhonné pověsti, a kdyby, jsa vzdálen ze svého příbytku, nemohl si hleděti svého úřadu, svého obchodu nebo svého výděлку“ (§ 262). Výkon domácího vězení byl jistěn buď jen slibem odsouzeného, že se nevzdálí pod žádnou záminkou z domu, nebo byla odsouzenému postavena stráž (§ 246). Pokud odsouzený porušil závazek nevzdálit se z domu, vykonal se zbytek trestu ve věznicí (§ 246).

Podmíněné odsouzení bylo do právního řádu platného na našem území zavedeno poměrně pozdě, a to podle francouzského vzoru zákonem č. 562/1919 Sb., o podmíněném odsouzení a o podmíněném propuštění. Šlo však o úpravu velmi pokrokovou, která byla ve své době jedna z nejprogresivnějších v Evropě.⁵⁷

Podmíněně odložit bylo možno trest odnětí svobody nepřesahující jeden rok nebo trest peněžitý, ne však trest důtky. Aplikaci podmíněného odsouzení bránily určité případy recidivy (podle § 2 cit. zákona nepřicházelo podmíněné odsouzení v úvahu, pokud byl viník již dříve odsouzen pro zločin na dobu delší než tři měsíce nebo vůbec

⁵⁶ Solnař, V.: Trestní právo hmotné, Část obecná, Praha: Knihovna Sborníku věd právních a státních, 1947, s. 157–158.

⁵⁷ Repík, B.: Probácia, podmienčne odsúdenie a niektoré problémy ďalších trestov bez odňatia slobody, in: Tresty bez odňatia slobody, Zborník materiálov zo zasadnutia sekcie trestného práva pri Právnickom ústave Ministerstva spravodlivosti, Bratislava: Právnický ústav Ministerstva spravodlivosti SSR, 1978, s. 54.

pro čin spáchaný z pohnutky nízké a nečestné, ledaže od potrestání pro zločin uplynula doba deseti let a od potrestání pro přestupek a přečin doba pěti let) a u některých trestných činů bylo podmíněné odsouzení vyloučeno vůbec (např. podle § 35 zákona č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky, bylo podmíněné odsouzení u osob starších 18 let vyloučeno v případě zločinu podle tohoto zákona vůbec a v případě přečinu nebo přestupku, vyžadoval-li výkon trestu veřejný zájem). Zkušební doba trvala jeden až tři roky, případně dva až pět let podle druhu a výměry podmíněně odloženého trestu.

Pokrokovost právní úpravy se projevovala v širokých možnostech usměrňovat v průběhu zkušební doby chování podmíněně odsouzeného. Odsouzený byl jednak povinen dodržovat povinnosti stanovené zákonem (povinnost nespáchat další trestný čin, zákaz oddávat se nezřízenému pití nebo hráčství, zahálčivému nebo nemravnému životu), jednak mu mohl soud uložit různá omezení a závazky (omezení týkající se místa pobytu a způsobu života, povinnost nahradit škodu a dát zadostiučinění). Nadto mohl být podmíněně odsouzený dán pod ochranný dozor důvěrníka soudu (tzv. ochranného dozorce). Tuto funkci mohla vykonávat kterákoliv důvěryhodná osoba s bezúhonnou pověstí.

Podmíněné odsouzení se sice důvodovou zprávou, ministerskými výnosy a judikaturou prohlašovalo za výjimečnou instituci, které se nemá používat jako pravidla při odsouzení osob zachovalých, ale soud má uvážit dosavadní způsob života pachatele a pohnutky jeho činu a zda čin netkví v pachatelově povaze, v soudní praxi se však přesto užívalo velmi často.⁵⁸ K patřičné realizaci jeho nejprogresivnějších prvků ale v podstatě nedocházelo, neboť institut ochranného dozoru byl využíván jen zřídka a často nevhodným způsobem. Ochrannými dozorci byli většinou ustanovováni policisté a obecní strážníci a ochranný dozor se tak v podstatě zaměřoval s dozorem policejním.⁵⁹

Systém trestů obsažený v **trestním zákoně z roku 1950** (zákon č. 86/1950 Sb.) se vyznačoval podobně jako v jiných totalitních státech hypertrofií trestní represe, která měla zajistit „ochranu zájmů pracující většiny lidu proti třídním nepřátelům a také proti jiným rušitelům budovatelského úsilí pracujícího lidu, kteří v sobě dosud nepřemohli přežitky z doby kapitalistického zřízení a porušují pravidla socialistického soužití“.⁶⁰ Jako hlavní tresty tento zákon uváděl trest smrti, doživotní nebo dočasný trest odnětí svobody a nápravné opatření. Do okruhu vedlejších trestů patřily kromě trestů, které byly později převzaty do trestního zákona z roku 1961, ještě tresty vyloučení z vojska, zákaz pobytu, uveřejnění rozsudku a ztráta státního občanství.

Nejdůležitějším trestem zůstal nadále trest odnětí svobody. Peněžitý trest byl jako hlavní trest zcela vyloučen. Podle důvodové zprávy „peněžitě tresty nesmějí být nadále výhodou pro majetné vrstvy, které se mohly jejich zaplacením vykoupit.“⁶¹ V teh-

⁵⁸ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M.: Trestní právo hmotné – I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 297.

⁵⁹ Répik, B.: Probácia, podmienené odsúdenie a niektoré problémy ďalších trestov bez odňatia slobody, in: Tresty bez odňatia slobody, Zborník materiálov zo zasadnutia sekcie trestného práva pri Právnickom ústave Ministerstva spravodlivosti, Bratislava: Právnický ústav Ministerstva spravodlivosti SSR, 1978, s. 54–55.

⁶⁰ Kolektiv spolupracovníkov katedrií trestného práva právnických fakúlt Karlovej univerzity v Prahe a Univerzity Komenského v Bratislave: Československé trestné právo, Zväzok I, Všeobecná časť, Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, edice Učebnice, 1956, s. 340.

⁶¹ Trestní zákon a trestní řád (red.: Parma, M.), 3. rozšířené vydání, Praha: Orbis, 1951, s. 70.

dejší tzv. socialistické nauce se dokonce vyskytly názory, že peněžitý trest je juristickým výrazem kapitalistických zbožně peněžních vztahů a proto neslučitelný s podstatou tzv. lidově demokratického státu.⁶² Podle trestního zákona z roku 1950 mohl být peněžitý trest ukládán pouze jako trest vedlejší, a to zprvu obligatorně (v případech, kde to zákon výslovně stanovil) nebo fakultativně (v případech, kdy pachatel trestným činem projevil nepřátelství k tzv. lidově demokratickému řádu nebo spáchal trestný čin ze ziskuchtivosti), později po novele č. 63/1956 Sb. jen fakultativně.

Model podmíněného odsouzení nebyl trestním zákonem z roku 1950 dále rozvíjen. Jeho právní úprava naopak představovala ve srovnání s úpravou předchozí krok zpět, neboť od nejprogressivnějších prvků tohoto trestu bylo upuštěno. To vedlo k tomu, že se obsahový rozvoj tohoto institutu jako aktivního nástroje resocializace pachatelů na dlouhou dobu zastavil.⁶³ Podmíněně odložit bylo možno trest odnětí svobody nepřevyšující jeden rok a zároveň soud mohl vyslovit, že se podmíněně odkládá také vedlejší trest peněžitý, zákaz činnosti, vyhoštění a zákaz pobytu nebo i jen některý z těchto trestů. Podmíněné odsouzení bylo vyloučeno, když se jeho uložení přičilo důležitému obecnému zájmu, nadto se v ustanoveních zvláštní části u mnohých trestných činů vylučovalo jeho uložení vůbec. Zkušební doba byla stanovena na jeden rok až tři léta. Podmíněně odsouzenému mohl soud uložit přiměřená omezení, jejich obsah byl však neurčitý, neboť byl v zákoně vymezen pouze tak, že mají směřovat k tomu, aby odsouzený vedl „řádny život pracujícího člověka“. Konkrétněji zákon pamatoval jen na povinnost odsouzeného stran náhrady škody. Soud měl odsouzenému zpravidla uložit, aby podle svých sil nahradil trestným činem způsobenou škodu. Největším záparem této právní úpravy však bylo upuštění od institutu ochranného dozoru. Podmíněné odsouzení se tímto zásahem v podstatě zbavilo svého dosavadního obsahu a zůstala z něho jen právní kostra podmíněného odkladu trestu s hrozbou trestu jako hlavním a nejčastěji jediným prostředkem působení na podmíněně odsouzeného.⁶⁴ Novela č. 63/1956 Sb. sice rozšířila možnosti užití podmíněného odsouzení (zvýšila trest, jehož výkon bylo možno podmíněně odložit, až na dvě léta, vypustila ustanovení vylučující podmíněně odsouzení z důvodu obecného zájmu i všechna ustanovení zvláštní části vylučující podmíněně odsouzení u jednotlivých trestných činů), ale po obsahové stránce ke zvýšení jeho výchovného účinku nepřispěla. Pouhé prodloužení zkušební doby při odkladu výkonu trestu převyšujícího jeden rok na dva až pět let nemohlo postačit k vyvážení širokých možností jeho uplatnění. Aplikace novely z roku 1956 se vzápětí projevila výraznými změnami ve skladbě ukládaných trestů. V roce 1959 podíl podmíněně odsouzených již převýšil 50 %.⁶⁵

Trest nápravného opatření byl modelem alternativního trestu spočívajícího ve výkonu práce, který byl uplatňován ve většině tzv. socialistických zemí. Vzorem pro právní úpravu tohoto trestu v trestním zákoně z roku 1950 byla tehdejší úprava sovětská. Nápravy mělo být docilováno „výchovnou prací“ vykonávanou pachatelem v jeho

⁶² Solnař, V.: Systém československého trestního práva. Tresty a ochranná opatření, Praha: Academia, 1979, s. 107.

⁶³ Srov. dílo cit. v pozn. 59, s. 55.

⁶⁴ Viz dílo cit. v pozn. 59, s. 56.

⁶⁵ Viz dílo cit. v pozn. 59, s. 58.

dosavadním nebo soudem určeném zaměstnání, za sníženou odměnu a bez některých výhod vyplývajících z pracovního poměru. Soud mohl nařídít, aby pachatel vykonával nejen práci méně odpovědnou, ale dokonce mohl pachateli určit i jiné pracoviště. Podstata trestu měla být méně v majetkové újmě s tímto trestem spojené, kterou představovala srážka zpravidla jedné čtvrtiny odměny za práci ve prospěch státu, než v působení pracovní výchovou.⁶⁶

Nápravné opatření bylo touto úpravou určeno výlučně pro pachatele, kteří jinak vedli „řádný život pracujícího člověka“, a to zprvu pouze jako náhrada trestu odnětí svobody nepřevyšujícího tři měsíce a teprve po novele č. 63/1956 Sb. jako náhrada trestu odnětí svobody nepřevyšujícího šest měsíců. Značně represivní zaměření trestního zákona z roku 1950 potvrzuje i to, že do přijetí novely z roku 1956 bylo uložení nápravného opatření vyloučeno ve všech případech, v nichž bylo vyloučeno podmíněné odsouzení. Po dobu trestu, která činila jeden až šest měsíců, resp. po novele z roku 1956 až jeden rok, měl na odsouzeného výchovně působit pracovní kolektiv v místě výkonu práce. Ačkoli bylo zdůrazňováno,⁶⁷ že by bylo nesprávné, kdyby těžší trestu bylo spatřováno ve srážce z platu a tím se nápravné opatření redukovalo na peněžitý trest, v praxi k tomu stejně docházelo.⁶⁸ Jestliže odsouzený nevykonával práci řádně nebo ji nenastoupil, přeměnil soud nápravné opatření nebo jeho zbytek na trest odnětí svobody, a to v poměru jeden den odnětí svobody za dva dny nevykonaného nápravného opatření.

Trestní zákon z roku 1961 (č. 140/1961 Sb.) možnosti pro ukládání trestů nahrazujících trest odnětí svobody na první pohled podstatně rozšířil. Tím, že odstranil rozlišování trestů hlavních a vedlejších, uvolnil cestu pro ukládání dosavadních vedlejších trestů (s výjimkou trestů ztráty čestných titulů a vyznamenání a ztráty vojenské hodnosti) jako trestů samostatných. Tato změna přinesla možnost uložit alternativně k nepodmíněnému trestu odnětí svobody nejen podmíněné odsouzení a nápravné opatření, ale i peněžitý trest, a také zákaz činnosti, propadnutí majetku, propadnutí věci a vyhoštění. Po novele z roku 1969 (č. 148/1969 Sb.) přibyl k této škále ještě trest zákazu pobytu. Možnosti efektivního využití uvedených alternativ však byly pouze zdánlivé. Podmínky pro ukládání jednotlivých trestů jako alternativních byly stanoveny příliš úzce. Nedostatečná byla i koncepce jejich výkonu, v níž zákonodárce spoléhal pouze na výchovné působení společenských organizací, které měly plnit úkoly v zahraničí vykonávané profesionálními sociálními pracovníky.⁶⁹ V důsledku této chybné koncepce přeceňující význam laického prvku v procesu resocializace pachatele nebyly v trestním katalogu obsaženy v zahraničí osvědčené alternativní tresty, jejichž výkon je spojen se sociální kontrolou nebo dohledem prováděným speciální sociální službou probačního typu.⁷⁰

⁶⁶ Solnař, V.: Systém československého trestního práva. Tresty a ochranná opatření, Praha: Academia, 1979, s. 96.

⁶⁷ Tamtéž. Viz též dílo cit. v pozn. č. 60, s. 359.

⁶⁸ Viz z pozdějších let č. I/1967 Sb. rozh., v němž Nejvyššího soud konstatuje, že výchovné instrumenty nápravného opatření jsou v praxi využívány jen sporadicky.

⁶⁹ Podrobněji ke kritice uvedené koncepce viz dílo cit. v pozn. č. 59, s. 59 a násl.

⁷⁰ K potřebě zavést probaci jako alternativní trest v té době viz např. Nezkusil, J.: K některým otázkám institutu probace, Novotný, O.: Za reformu systému trestů, in: Sborník prací z trestního práva, K sedmdesátým narozeninám prof. Solnaře, Praha: Universita Karlova, 1969, s. 43 a násl., s. 87 a násl.

Pro ukládání peněžitého trestu jako samostatného trestní zákon zprvu poskytoval jen velmi omezené možnosti. Samostatně přicházel v úvahu pouze tehdy, pokud to zákon ve zvláštní části dovoloval a vzhledem k povaze spáchaného činu a možnosti nápravy pachatele nebylo k dosažení účelu trestu uložení jiného trestu třeba. Právní úprava nepamatovala ani na náhradní trest odnětí svobody pro případ zmaření výkonu peněžitého trestu. Možnosti pro uplatňování peněžitého trestu jako trestu samostatného pak poněkud rozšířila novela z roku 1965 (č. 56/1965 Sb.). Nadále bylo možno tímto trestem jako trestem jediným postihovat i pachatele, kteří úmyslnou trestnou činností získali nebo se snažili získat majetkový prospěch, a to opět za podmínky, že vzhledem k povaze spáchaného činu a možnosti nápravy pachatele uložení jiného trestu k dosažení účelu trestu není třeba. Novelou bylo rovněž sledováno zvýšení účinnosti peněžitého trestu. Byl proto zaveden náhradní trest odnětí svobody pro případ, že by výkon peněžitého trestu mohl být zmařen. Jeho maximální výměra činila jeden rok, nesměl však spolu s uloženým trestem odnětí svobody překročit horní hranici trestní sazby.

Úprava podmíněného odsouzení se v trestním zákoně z roku 1961 v podstatě nezměnila. Jediným významnějším novým prvkem byla účast společenských organizací na resocializaci pachatele formou záruk za jeho nápravu. Soud mohl podmíněně odložit výkon trestu, jestliže přijal záruku nabídnutou společenskou organizací za nápravu pachatele a jestliže vzhledem k výchovné síle kolektivu měl důvodně za to, že účelu trestu bude dosaženo i bez jeho výkonu. Tyto záruky byly považovány za jakousi socialistickou formu probace, ale naděje vkládané do účasti veřejnosti se nesplnily.⁷¹ Rozsah účasti veřejnosti byl nedostatečný a velmi často bylo působení společenských organizací ryze formální.⁷² Na rozdíl od předchozí úpravy bylo podmíněné odsouzení připuštěno jen u trestu odnětí svobody a již se netýkalo výkonu ostatních trestů uložených vedle tohoto trestu.

Trestní zákon z roku 1961 zásadním způsobem nezměnil ani podobu nápravného opatření, v jehož úpravě lze zaznamenat jen několik odchylek. Zejména byl rozšířen okruh osob, jimž bylo možno tento trest uložit, takže jím bylo možno postihovat i méně závažné případy recidivy.⁷³ Důvodová zpráva k trestnímu zákonu k tomu uváděla, že nápravné opatření se umožňuje ukládat širšímu okruhu pachatelů, poněvadž tento trest lze vykonávat v úzké součinnosti se společenskými organizacemi na pracovišti odsouzeného, a to zejména v případech, v nichž tyto organizace převzaly záruku za jeho nápravu.⁷⁴ Jinak pozitivní posun právní úpravy byl tedy podobně jako u podmíněného odsouzení spojen s nereálným očekáváním výchovného působení veřejnosti. Trest nápravného opatření bylo možno ukládat pouze za trestné činy, u nichž to trestní zákon ve zvláštní části připouštěl. Obsahová náplň nápravného opatření byla doplněna o možnost uložit pachateli kromě změny zaměstnání i „jiná přiměřená omezení směřující k tomu, aby vedl řádný život pracujícího člověka“. I v tomto směru se

⁷¹ Novotný, O.: Alternativy uvěznění. K problematice reformy trestněprávních sankcí v ČR. Právní praxe, č. 2/1993, s. 70.

⁷² Repík, B.: dílo cit. v pozn. 59, s. 61.

⁷³ Viz dílo cit. v pozn. 66, s. 97.

⁷⁴ Tolar, J.: Trestní zákon a předpisy souvisící, Praha: Orbis, 1966, s. 83.

však právní úprava mýjela účinkem, neboť soudy možnosti ukládat přiměřená omezení využívaly sporadicky a pokud je aplikovaly, byla kontrola jejich plnění při formálním přístupu společenských organizací obtížná.

Ostatní tresty nespojené s odnětím svobody jako je např. zákaz činnosti, propadnutí věci nebo zákaz pobytu měly pro omezení nepodmíněného trestu odnětí svobody se zřetelem ke speciálním podmínkám jejich ukládání význam pouze okrajový.

Shrneme-li uvedený rozbor vývoje alternativních trestů na území České republiky **do roku 1989**, je možno konstatovat, že **mezi alternativními tresty dominovalo podmíněné odsouzení**. Jde o trest, který má na našem území historickou tradici. Jeho resocializační možnosti byly rozvíjeny v letech první republiky, avšak v období totalitního státu došlo k jejich potlačení. V obou totalitních trestních zákonících byla jeho právní úprava bezobsažná a neurčitá, v důsledku čehož nelze jeho přínos pro ochranu společnosti, ale i jeho preventivní význam v tomto období označit za přesvědčivý.⁷⁵ **Peněžitý trest nebyl** jako samostatný trest na našem území v žádné ze zkoumaných úprav **významněji prosazován**. Tomu odpovídala jeho nepropracovaná právní úprava, která se vyznačovala malou určitostí z hlediska rovnosti občanů a zásady „nulla poena sine lege“⁷⁶ a omezeností z hlediska okruhu pachatelů, stran nichž mohl být tento trest uložen. **Alternativní trest spočívající ve výkonu práce se na našem území uplatňoval pouze v deformované formě** uplatňované v tehdejších tzv. socialistických zemích. Nápravné opatření bylo přes deklarované ovlivňování odsouzeného výchovnou prací pouze trestem více méně majetkové povahy.

V.

K nezbytné reformě trestněprávních sankcí, orientované v souladu se zahraničními trendy na omezení nepodmíněného trestu odnětí svobody a jeho nahrazení alternativními tresty, došlo v České republice až po změně společenskopolitických poměrů v roce 1989. První, i když poněkud nesmělé kroky v tomto směru byly učiněny již v roce 1990 (zák. č. 175/1990 Sb.). Především bylo přijato ustanovení ve smyslu zahraničních „klauzulí ultima ratio“, které výslovně omezilo ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody za trestné činy se sazbou trestu odnětí svobody do jednoho roku. Snaha podpořit ukládání alternativních trestů se projevila i rozšířením možnosti pro ukládání peněžitého trestu. Tento trest se stal alternativovou trestu odnětí svobody též u jakéhokoli trestného činu se sazbou trestu odnětí svobody do tří let, pokud vzhledem k povaze spáchaného činu a možnosti nápravy pachatele nebylo nezbytné peněžitý trest s trestem odnětí svobody kumulovat. Na druhé straně však byla ještě zúžena dosavadní škála alternativních trestů. Z důvodu neslučitelnosti s novými společenskopolitickými poměry byl zrušen trest nápravného opatření, aniž by byl nahrazen trestem jiným.

Exploze kriminality, k níž došlo na počátku 90. let, ovšem vzápětí podnítila zrychlení tempa při prosazování alternativ a významného pokroku se podařilo dosáhnout již

⁷⁵ Viz dílo cit. v pozn. 71, s. 70.

⁷⁶ Viz dílo cit. v pozn. 71, s. 72.

v průběhu následujících deseti let. Změny právní úpravy se postupně uskutečnily ve dvou směrech. Za prvé, byla přijata zcela nová depenalizační opatření vycházející z myšlenek restorativní justice, za druhé, došlo k obohacení systému klasických alternativních trestů o nové tresty a k rozšíření podmínek pro uplatnění alternativních trestů stávajících.

Prvním projevem depenalizační tendence bylo zakotvení trestněprocesní alternativy k potrestání ve formě podmíněného zastavení trestního stíhání novelou trestního řádu z roku 1993 (zák. č. 292/1993 Sb.). Jde o formu procesního odklonu (diversion) spojenou s povinností pachatele nahradit způsobenou škodu, příp. též dodržovat přiměřená omezení a povinnosti směřující k vedení řádného života, kterou lze aplikovat u trestných činů se sazbou trestu odnětí svobody do pěti let. Druhý trestněprocesní institut podobného charakteru, uplatňující se u trestných činů stejné typové závažnosti, byl zaveden v roce 1995 (zák. č. 152/1995 Sb.). Je jím narovnání, jehož podstatou je dohoda mezi obviněným a poškozeným, vyžadující schválení soudem nebo v přípravném řízení státním zástupcem, s procesními důsledky zastavení trestního stíhání. Základní podmínkou pro schválení narovnání je skutečnost, že obviněný zaplatil způsobenou škodu, příp. jinak odčinil újmu způsobenou trestným činem a současně přispěl odpovídající částkou na obecně prospěšné účely. K depenalizačním opatřením nutno přiřadit i novou hmotněprávní alternativu k potrestání – upuštění od potrestání s dohledem – přijatou v roce 1997 (zák. č. 253/1997 Sb.), která rozšířila dosavadní možnosti upuštění od potrestání. Přichází v úvahu ve standardním trestním řízení u trestných činů menší společenské nebezpečnosti za předpokladu, že soud uzná pachatele vinným trestným činem. Její podstatou je podmíněný odklad výroku o trestu za současného vyslovení dohledu.

V oblasti klasických alternativních trestů došlo kromě rozšíření možností pro ukládání trestu peněžitého a trestu zákazu činnosti k zavedení dvou nových, v zahraničí osvědčených trestů – trestu obecně prospěšných prací (novelou z roku 1995) a podmíněného odsouzení s dohledem (novelou z roku 1997). Obecně prospěšné práce slouží k nahrazení krátkodobých trestů odnětí svobody u pachatelů trestných činů, jejichž horní hranice sazby trestu odnětí svobody nepřevyšuje pět let. Spočívají v soudem určené bezplatné pracovní povinnosti vykonávané odsouzeným ve volném čase, a to v rozpětí od 50 do 400 hodin. Při podmíněném odsouzení s dohledem je možné ve srovnání s prostým podmíněným odsouzením odložit výkon trestu odnětí svobody delšího trvání, a to trestu vyměřeného v konkrétním případě až na tři léta.

Novela trestního zákona z roku 1997 přinesla rovněž demonstrativní výčet přiměřených omezení a povinností a odstranila tak dosavadní obsahovou neurčitost tohoto probačního instrumentu, který lze aplikovat v rámci všech významnějších alternativ spojených s možností po zákonem vymezenou dobu na pachatele nápravně působit, jakými je podmíněné odsouzení, podmíněné odsouzení s dohledem, podmíněné upuštění od potrestání i obecně prospěšné práce.

Oba nově zavedené tresty – obecně prospěšné práce a podmíněné odsouzení s dohledem – nezbytně vyžadují k provádění dohledu nad chováním odsouzených a kontrole průběhu jejich výkonu fungující síť probačních úředníků. Možnost jejich účinného využití byla v prvních letech znesnadněna tím, že Probační a mediační služ-

bu se podařilo ustavit až zákonem č. 257/2000 Sb., tedy s několikaletým zpožděním. Počáteční těžkosti s aplikací podmíněného odsouzení s dohledem byly ještě umocněny obsahovou nejasností dohledu. Tento nedostatek byl odstraněn teprve v roce 2001 (zák. č. 265/2001 Sb.), kdy byla v zákoně zakotvena definice dohledu včetně výčtu povinností, které je povinen pachatel podrobený dohledu dodržovat. Kromě vymezení dohledu byly novelou z roku 2001 učiněny další dvě významné změny omezující užití nepodmíněného trestu odnětí svobody. První z nich se týkala podmíněného odsouzení a podmíněného odsouzení s dohledem. Soudům umožnila širším způsobem reagovat na porušení podmínek stanovených pachateli na zkušební dobu. Novum spočívalo v možnosti ponechat v takovém případě podmíněné odsouzení nebo podmíněné odsouzení s dohledem v platnosti za současného zpřísnění jeho podmínek. Za druhé, k posílení pozice alternativních trestů novela přispěla i tím, že rozšířila dosah dosavadní „klauzule ultima ratio“. Okruh trestných činů, za které lze nepodmíněný trest odnětí svobody uložit jen výjimečně, byl rozšířen z dosavadních bagatelních trestných činů se sazbou trestu odnětí svobody do jednoho roku na trestné činy s horní hranicí trestu odnětí svobody do tří let. Výjimečnost nepodmíněného trestu odnětí svobody byla tedy zakotvena i pro část trestných činů nacházejících se již v pásmu střední kriminality.

Stručný přehled vývoje **po roce 1989** naznačuje, že se postupnými **dílčími změnami podařilo v poměrně krátké době dosáhnout trestního systému**, který v zásadě nijak nezaostává za srovnatelnými zahraničními právními úpravami a **odpovídá současnému evropskému standardu**.

VI.

Před konečnými závěry je ovšem nezbytné provést analýzu statistických dat o uložených trestech a zhodnotit, jakým způsobem se změny v trestním systému promítly do **sankční politiky uplatňované trestními soudy**. Obraz změn je přes veškeré výkyvy trestní politiky ovlivněné měnícími se společensko politickými podmínkami nejlépe patrný, sledujeme-li delší časové období.

V justiční praxi 70. a 80. let 20. století tvořil nepodmíněný trest odnětí svobody v průměru více než jednu třetinu trestů uložených samostatně. Jeho podíl měl výrazně vzestupnou tendenci zejména ve druhé polovině 70. let (v roce 1988 byl dokonce uložen téměř 40 % odsouzených), přičemž dosažené počty odsouzených k nepodmíněnému trestu se udržovaly zhruba na stejné úrovni i v první polovině 80. let. Tomu odpovídaly i velmi vysoké indexy vězeňské populace, které v průběhu 80. let činily 350 vězňů na 100 000 trestně odpovědných obyvatel, v roce 1988 pak 308 vězňů na 100 000 obyvatel. Podíl nepodmíněných trestů odnětí svobody byl tedy značný, jednalo se přibližně o každý 3. trest uložený samostatně.

Z alternativních trestů mělo nejvýznamnější postavení podmíněné odsouzení, které ještě v polovině 70. let představovalo více než 40 % z trestů uložených samostatně. V dalších letech se jeho podíl snižoval ve prospěch nápravného opatření a peněžitého trestu, takže v období do roku 1989 již podmíněné odsouzení nečinilo více než 30 %.

Tresty uložené jako samostatné v ČR v letech 1969–2005 (podle počtu odsouzených osob)

Rok	Nepodmíněný trest odnětí svobody	Podmíněné odsouzení	Peněžitý trest	Nápravné opatření	Obecně prospěšné práce	Jiný trest	Upuštění od potrestání
1969	8915 (21,0 %)	23 550 (55,5 %)	568 (1,3 %)	6877 (16,2 %)	–	834 (2,0 %)	1709 (4,0 %)
1974	26 472 (31,1 %)	36 341 (42,6 %)	5932 (7,0 %)	14 146 (16,6 %)	–	675 (0,8 %)	1643 (1,9 %)
1979	24 000 (34,5 %)	21 405 (30,8 %)	5349 (7,7 %)	17 234 (24,9 %)	–	378 (0,5 %)	1118 (1,6 %)
1984	28 474 (34,0 %)	24 572 (29,3 %)	10 610 (12,7 %)	18 459 (22,0 %)	–	407 (0,5 %)	1282 (1,5 %)
1989	18 284 (31,7 %)	17 194 (29,8 %)	8992 (15,5 %)	12 064 (20,9 %)	–	330 (0,6 %)	879 (1,5 %)
1994	11 126 (21,4 %)	33 554 (64,6 %)	5648 (10,9 %)	–	–	427 (0,8 %)	1176 (2,3 %)
1999	15 340 (24,5 %)	38 188 (61,0 %)	3370 (5,4 %)	–	3215 (5,1 %)	707 (1,1 %)	1774 (2,8 %)
2004	10 192 (14,9 %)	36 162 (52,3 %)	2913 (4,3 %)	–	13 031 (19 %)	1622 (2,4 %)	2817 (4,1 %)
2005	10 078 (14,9 %)	36 006 (53,3 %)	2663 (3,9 %)	–	11 990 (17,7 %)	1763 (2,6 %)	2891 (4,3 %)

Pramen: Statistická ročenka kriminality, Ministerstvo spravedlnosti, 1996, 2006.

Druhým nejčastěji ukládaným alternativním trestem bylo nápravné opatření, které bylo od konce 70. let ukládáno přibližně jedné pětině odsouzených. Četnost ukládání peněžitého trestu přes trvale stoupající tendenci do konce 80. let nepřekročila ročně řádově hranici 12 000 odsouzených (v letech 1987 až 1989 se jednalo o 15 % odsouzených).

Reformou trestněprávních sankcí prováděnou od počátku 90. let se podařilo dosáhnout značné redukce uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody, a to zejména krátkodobých, s délkou trvání do jednoho roku. V letech 2002–2004 byl nepodmíněný trest odnětí svobody soudy uložen již jen 15 % odsouzených osob. V roce 2004 poklesl počet uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody ve srovnání s rokem 1999 o téměř 40 %. Nutno ovšem dodat, že tento příznivý obrat není jen výsledkem změn v systému trestů, ale i změn procesněprávního charakteru, spočívajících zejména ve zpřísnění podmínek pro využití vazby a zákazu ukládat nepodmíněný trest práxi hojně využívaným trestním příkazem.

Mezi alternativními tresty jednoznačně vede podmíněné odsouzení (v drtivě většině jde bohužel zatím stále o podmíněné odsouzení bez dohledu), které soudy od počátku 90. let ukládají více než polovině odsouzených. Po zrušení nápravného opatření lze jeho postavení označit za „monopolní“, což zřetelně dokládají statistická data za rok 1994, kdy bylo podmíněné odsouzení uloženo téměř dvěma třetinám odsouzených.

K určitému snížení jeho podílu došlo až v následujících letech (v roce 2004 na 52 %) v souvislosti se širším využíváním nového trestu obecně prospěšných prací. Podmíněné odsouzení s dohledem se ve struktuře trestů zatím výrazněji neprojevuje, což nepochybně souvisí i s legislativními nedostatky, které provázely první roky jeho existence.⁷⁷ V letech 2001–2004 byl dohled uložen průměrně jen 5 % všech podmíněně odsouzených osob.

Významným úspěchem reformy je však nárůst aplikace nového alternativního trestu – obecně prospěšných prací. V roce 2002 počet obecně prospěšných prací poprvé převyšil počet uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody a tento stav zůstal zachován i v následujících letech. V letech 2002–2004 byl trest obecně prospěšných prací uložen již přibližně jedné pětině odsouzených. Třetím nejčastěji ukládaným alternativním trestem je peněžitý trest. Na rozdíl od řady evropských zemí je však počet samostatně uložených peněžitých trestů trvale velmi nízký. Je paradoxní, že nevelký podíl peněžitých trestů se přes rozšíření podmínek pro ukládání tohoto trestu od počátku 90. let neustále snižuje, takže v posledních sedmi letech představuje již jen 4–5 % ze samostatně uložených trestů.

Strukturu uložených trestů nepochybně nepřímou ovlivňují depenalizační opatření nově zavedená v 90. letech, která nejsou koncipována jen jako alternativa trestu odnětí svobody, ale alternativa trestání vůbec. Z nich se sice zatím v praxi osvědčilo pouze podmíněné zastavení trestního stíhání, zato četnost jeho využívání se trvale zvyšuje, takže je aplikováno již u nemalé části pachatelů. Jeho uplatňování by vzhledem k jeho povaze a zákonným podmínkám nemělo mít výraznější vliv na snížení nepodmíněných trestů odnětí svobody, ale mělo by spíše snižovat počet alternativních trestů (podle důvodové zprávy k zákonu č. 292/1993 Sb. jmenovitě podmíněného odsouzení).⁷⁸ V roce 2004 ho státní zastupitelství aplikovala u 7251 trestně stíhaných osob (tj. u 8,12 % ze všech trestně stíhaných) a soudy u 2921 obžalovaných osob (tj. u 3,85 % ze všech obžalovaných). Naopak druhý procesněprávní institut – narovnání – se v praxi nevžil a je využíván spíše sporadicky. V roce 2004 ho státní zastupitelství aplikovala pouze ve 39 případech a soudy ve 199 případech. Praxe sahá relativně málo také po nové hmotněprávní alternativě k potrestání – podmíněném upuštění od potrestání s dohledem. Ze všech případů upuštění od potrestání je dohled ukládán asi v 5 % případů.

Lze tedy shrnout, že **pozitivním rysem reformy je výrazné snížení nepodmíněných trestů odnětí svobody. Za neuspokojivou je však možno označit strukturu aplikovaných alternativních trestů.** Převládá v ní podmíněné odsouzení, které je ukládáno v drtivé většině bez dohledu a často i bez využití přiměřených omezení nebo povinností. Podmíněné odsouzení tvořilo i v roce 2005 ještě téměř 69 % uložených alternativních trestů. Peněžitý trest považovaný v podmínkách tržního hospodářství za účinnou alternativu trestu odnětí svobody je na rozdíl od ostatních evropských zemí využíván ve velmi malé míře, a to i přesto, že pro jeho širší využívání byly vytvořeny zákonné podmínky. Naopak příznivě praxe přijala obecně prospěšné práce, jejichž

⁷⁷ Viz Rozum, J. a kol.: Ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody a jeho alternativ, in: Vybrané problémy sankční politiky, Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2005, s. 79.

⁷⁸ Viz dílo cit. v pozn. 77, s. 43.

míra využití je ve srovnání s vybranými evropskými zeměmi nadprůměrná. Ostatní alternativní tresty, z nichž by si významnější pozornost zasloužit zejména zákaz činnosti, jsou využívány jen sporadicky.

Přesun směrem k alternativním trestům částečně ovlivnil i snížení indexu uvězněných osob, i když je tento index ve srovnání se západoevropskými zeměmi nadále velmi vysoký. V České republice se v průběhu 90. let počet vězňů na 100 000 trestně odpovědných osob pohyboval mezi 180–220, v roce 2002 se snížil na 159, v roce 2005 však již opět stoupl na 185. Vývoj indexu vězněných osob je tak potvrzením poznatku, že „nelze jednoznačně klást do přímé příčinné souvislosti vzrůst počtu uložených alternativních trestů s případným snížením indexu uvězněných, neboť se nedá opomenout vliv jiných faktorů, jakož i měnící se charakter kriminality samé“.⁷⁹

Z vězeňské statistiky vyplývá, že **spolu s nárůstem ukládaných alternativních trestů se zvýšil počet vykonávaných krátkodobých trestů odnětí svobody**. Tento jev je markantní zejména u trestů odnětí svobody s délkou do tří měsíců, jejichž počet se v letech 2001–2004 zvýšil téměř trojnásobně, a u trestů odnětí svobody s délkou od tří měsíců do šesti měsíců, jejichž počet se v letech 2002–2005 téměř zdvojnásobil. Jde zřejmě o **důsledek častějších přeměn nevykonaných alternativních trestů**, zejména trestů obecně prospěšných prací, jejichž výkon se v praxi potýká s častými obtížemi.

Stručný pohled na výsledky sankční reformy naznačuje, že **další vývoj alternativního trestání je potřebné zaměřit hlavně na zdokonalení stávajících alternativních trestů**. Na prvním místě jde o peněžitý trest, k jehož širšímu uplatňování by nepochybně přispělo zavedení denních pokut, které jsou v zahraničí osvědčenou formou vyměřování peněžitého trestu, v české literatuře jsou již dlouhou dobu doporučovány⁸⁰ a počítal s nimi i vládní návrh nového trestního zákona z roku 2004. Pozornost bude nutné věnovat také zajištění výkonu podmíněného odsouzení a obecně prospěšných prací, které vyžaduje systematické upevňování pozice Probační a mediační služby v trestní politice a posilování jejího personálního a materiálního vybavení.

Statistiky i četné zahraniční zkušenosti ukazují, že přes důraz na alternativní tresty se **nedarí zcela eliminovat krátkodobé tresty odnětí svobody a je třeba počítat s jejich existencí**. Další reformní kroky by proto měly směřovat k **zavádění nových sankčních forem zmírňujících detenční charakter odnětí svobody**. Sankce tohoto druhu je obsažena v zamítnutém vládním návrhu nového trestního zákona, který počítal se zavedením trestu domácího vězení. Uvažovat lze i o jiných alternativách výkonu krátkodobých trestů odnětí svobody známých ze zahraničí. Jejich příkladem mohou být zejména víkendové tresty.

Dosažení co největší pestrosti sankcí je nezbytným předpokladem jejich náležitě individualizace a důležitou zárukou účinnosti celého sankčního systému.

⁷⁹ Osmančík, O.: Úvod do problematiky alternativních trestů, in: K problematice alternativních trestů, Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1994, s. 9.

⁸⁰ Dílo cit. v pozn. 71, s. 72.

RECONSIDERING THE SYSTEM OF CRIMINAL SANCTIONS

Summary

The article treats the evolution of the system of criminal punishment in the Czech Republic and selected European countries, the main focus being on the issue of alternative sentencing.

The first part of the text brings forward the need of a balanced application of the two antithetical criminal policies that currently influence the penal system. On the one hand there is an effort to limit the unconditional prison sentence and to introduce various forms of alternatives to imprisonment; on the other hand, however, there is a call for more severe criminal sanctions.

The second part of the text analyzes the origins of the approach that has led to the introduction of alternative sentencing in Europe and describes the main trends in that criminal policy in the first half of the 20th century and its new dimensions since the 1980s. The analysis implies that the effort focused on the restriction of unconditional imprisonment has had a central position within the criminal policies of European countries, a trend that is to be further developed. The claims on a more intense penal repression should be considered only in terms of a small group of the most serious crimes.

The third part of the text deals with the penal systems of Germany, France and Finland and their practical application. The best approved type of sentence in these countries is the pecuniary punishment followed by the suspended sentence and, to some extent, the community service.

The fourth part analyzes the development of alternative criminal sanctions in former Czechoslovakia between 1918 and 1989 concluding that the dominant type of sanction with a historical tradition was the suspended prison sentence. The legal provisions, however, were rather unsubstantial and not detailed enough. The pecuniary punishment was applied only rarely in that period, a fact that only corresponded with a primitive legal regulation of that type of sanction.

The fifth part contains an overview of legal reforms in the Czech criminal law that have taken place since 1989 in order to achieve a penal system that would live up to European standards.

The contemporary judicial practice, analyzed in the final part of the text, has achieved a considerable drop in the number of unconditional prison sentences, although the structure of alternative criminal sanctions is still not satisfactory. The recommendation is to both improve the legal regulation of the existing alternative sanctions and to amend the penal system with new forms of sanctions that would reduce the detentive character of imprisonment.

Key words: alternative sentencing, imprisonment, conditional prison sentence, pecuniary punishment, community service, restorative justice, diversion of criminal procedure